

alternatif politika

İstanbul'da ve İmroz'da Rum Olmak, Atina'da Rum Kalmak
Kaynak: Alternatif Politika, Cilt 6. Sayı 2. (Eylül 2014) Sayfa. 148-194.

Yazar: **Hakan YÜCEL** (Yrd. Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi)
Süheyla YILDIZ (Doktora Adayı, Strasbourg Üniversitesi, Siyaset Bilimi)

Alternatif Politika; Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, Ebscohost, Index Copernicus ve Asos Index'de taranmaktadır.

AS

İSTANBUL'DA VE İMROZ'DA RUM OLMAK, ATINA'DA RUM KALMAK

Hakan YÜCEL - Süheyla YILDIZ

ABSTRACT

We are in the 50th anniversary of the deportation of 1964 when Rum of Greek descent were deported from Turkey. The year of 1964 is the most important date accelerating the extinction of Rum minority in Turkey. In 1964, 12000 Rum nationals of Greek descent were deported and 30000 Rum of Turkish descent were obliged to migrate on account of family ties; but migration did not stop after that date. Because of the fact that living in Turkey has become more difficult for Rums and that the Rum community has been desolated, thousands of Rums remaining also migrated in the following years. In this way, the ancient Rum identity in Istanbul and in Imbros (Gökçeada) has henceforth kept alive in an entirely different place, especially in certain neighborhoods of Athens by first-generation Rum immigrants.

This text, which is based on a field study¹ realized in December 2013 in Athens by the method of observation and semi-structured interviews and on a literature review about the subject; is the product of an effort to understand how Rum nationals -forced to migrate in Greece- lived their identity in Turkey and also preserved it in Greece before, after and in 1964. In different words,

¹ This text is based on certain data of the field study that we realized in December 2013 for the project "20 Dollars 20 Kilos" prepared by Independent Research, Information and Communication Society (BABIL) about the exile of 1964. Naturally, the responsibility related to the text belongs to us.

this texts aims to transpose the efforts of Greek nationals for “being Rum” in Istanbul and in Imbros and for “tarrying Rum” in Athens by focusing on their daily lives and their experiences.

Keywords: Rum, migration, identity strategies.

ÖZ

Yunan uyruklu Rumların Türkiye’den sınır dışı edildiği 1964 Sürgününün 50. yılındayız. 1964 tarihi, Türkiye’de Rum azınlığın yok oluşunu hızlandıran en önemli tarihtir. Birkaç ay içinde 12.000 Yunan uyruklu Rum’un sınır dışı edildiği, 30.000 Türk uyruklu Rum’un da aile bağlarından dolayı göç etmek zorunda kaldığı 1964’den sonra da göç durmadı. Rumlar için Türkiye’de yaşamının daha da zorlaşmasından, cemaatin ıssızlaşmasından dolayı, kalan binlerce Rum da ilerleyen yıllarda göç ettiler. Böylece İstanbul ve İmroz [Gökçeada]’daki kadim Rum kimliği artık bambaşka bir mekânda, özellikle Atina’nın belirli mahallerinde birinci kuşak Rum göçmenler tarafından yaşanır/yaşatılır oldu.

Atina’da, Aralık 2013’de, katılımcı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen bir saha çalışmasına² ve konu hakkında literatür taramasına dayanan bu metin; 1964’de, öncesi ve sonrasında, Yunanistan’a göç etmek zorunda kalan Rumların, Türkiye’de kimliklerini nasıl yaşadıklarını, Yunanistan’da da kimliklerini nasıl koruduklarını anlama çabasının ürünüdür. Başka bir şekilde ifade edersek, Rumların İstanbul ve İmroz’da “Rum olma”, Atina’da da “Rum kalma” çabalarını, gündelik hayatlarını ve deneyimlerini merkeze alarak aktarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Rum, göç, kimlik stratejileri.

² Bu metin, Bağımsız Araştırma Bilgi ve İletişim Derneği (BABİL)’nin 1964 Sürgünü ile ilgili olan “20 Dolar 20 Kilo” adlı projesi için 2013 Aralık ayında gerçekleştirdiğimiz saha araştırmasının bir kısım verilerine dayanmaktadır. Doğal olarak yazıyla ilgili sorumluluk bize aittir.

GİRİŞ

1964'de Yunan uyruklu Rumların sınırdışı edilişlerinin 50. yılını anıyoruz. Bu tarih, literatürde hak ettiği yer verilmiyor olsa da, son derece önemlidir. 1964 Sürgünüyle ve ondan sonraki 10 yıl içinde Rum nüfusu son derece radikal bir düşüş yaşadı. 1955'de 105.000 olan nüfus, 1975'de 5.000 kişiye indi (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, 9) Bugün, özellikle Atina'da, on binlerce İstanbul ve İmrozlu (Gökçeada) Rum, birinci kuşak göçmenler olarak yaşamaktadır. 1964 Sürgünü, Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları gibi felaketleri de aşan etkisiyle, İstanbul'un Rum nüfusunu dramatik bir biçimde düşürerek marjinalleştirmiştir. Rum cemaatinde neden olduğu travmayla, 1970'li 1980'li yıllardaki göçlerin de tetikleyici unsuru olmuştur. Bu durum, 1964'ün, Cumhuriyet dönemi Rum tarihi için bir kopuş noktası olduğunu göstermekte ve 1964'ün sonrasındaki göçleri de, 1964 bağlamında ele almamızı gerektirmektedir. 1964'deki Yunan uyruklu Rumların toplu halde sınırdışı edilmesi kararı, kalabilen Rumların toplumsal konumlarının Türkiye-Yunanistan ilişkilerine ne kadar bağımlı olduğunu gösterdi. İçinde buldukları koşullara tahammül ederek Türkiye'de kimlikleriyle yaşamının ne kadar zor olduğunu somut olarak kanıtladı. Dolayısıyla bu tarihten sonraki göçleri de –birçok araştırmanın gösterdiği gibi- zorunlu, en azından gönülsüz göç olarak nitelemek doğru olacaktır. 1964'den sonra Türkiye'de Rum nüfusun hızla erimesiyle “İstanbul ve İmroz Rumluğu” bu kez özellikle Atina'da, kimliği koruma ve yeniden üretme amaçlı çeşitli kimlik stratejileri ile yaşatılmaya çalışılmıştır.

1964, öncesi ve sonrasında Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan birinci kuşak göçmen Rumlar, kimliklerini yeni bir kentsel mekânda sürdürmeye dayalı bir kimlik stratejisi uyguladılar. Topraklarından koparılmış, dolayısıyla kimliklerinin en önemli unsurlarından biri olan mekânla ilişkileri kesilmiş göçmenler olarak Atina'da yaşama deneyimi, onların kimliklerini koruma amaçlı bir takım stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur. Kimliği nesnel ve değişmez bir veri olarak değil toplumsal etkileşim içinde oluşan dinamik bir süreç olarak ele almalıyız (Taboada-Leonetti, 1998, 44). Atina'daki Rumlar bağlamında kimlik stratejilerini de, saha araştırmamız ve konu hakkındaki literatürden yola çıkarak, “özgünlüğe değer kazandırılması amacıyla köken kimliği ve bağları korumayı hedef alan, grubu idealleştiren kimlik stratejisi” (Marti, 2008, 59) olarak değerlendiriyoruz. İstanbul'da ve İmroz'da “Rum olmak”, Atina'da da “Rum kalmak” olarak adlandırabileceğimiz bu stratejide, özellikle İstanbullular için kimlik ve seçkinlik unsurları olarak; mekânla ilişkilendirme, kozmopolitlik, yeme-içme alışkanlıkları, sürdürülen adetler öne çıkmaktadır.

Binlerce aktif üyesi olan göçmen dernekleri düzenledikleri toplantılarla, eğlencelerle Rum kültürünü Atina'da yaşatmaya çalışmaktadırlar. Rumluğun yaşatılmasına katkı sağlayan bir diğer etken ise sürgünlerin, Türkiyelilerin çok olduğu mahallelerde oturmayı tercih etmeleridir. Türkçeyi unutmamak için Türk televizyon kanallarını seyretmeleri, onların Türkiye'deki güncel hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Öte yandan, Rumluğun ikinci ve üçüncü kuşaklara aktarılması için dernekler aracılığıyla kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Rumlar Cumhuriyet tarihi boyunca kimliklerini korumak için geliştirdikleri stratejileri, yepyeni bir mekanda yeniden üretmektedirler. Başka bir deyişle, İstanbul'da ve İmroz'da Rum olma çabalarını, Atina'da Rum kalmaya dönüştürmüşlerdir.

Rumların kimlik stratejileri; Türkiye ve Yunanistan'da, Rumların "kendi kimliklerini konumlandırımlarıyla çevrelerindeki toplumun onları konumlandırması arasındaki çelişki ve çatışmadan ortaya çıkan [gündelik dilde "gavur" ve "Türk tohumu" sözleriyle ifade edilen] damgalamayla" (Goffman, 1975, 12), mücadele ve farklılıklarını koruma çabasıyla biçimlenmiştir. Türkiye'de özellikle 1955'den itibaren Kıbrıs krizleriyle kaba, hem resmi kurumlardan hem de zaman zaman toplumdan kaynaklanan Rum düşmanlığıyla mücadele etmek için çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmek zorunda kalan Rumlar, asimile olmaksızın "içimizdeki yabancı, Yunan ajanı" damgasını aşmanın yollarını aramak zorunda kalırken, Yunanistan'da da "Türk/Türk tohumu" olmadıklarını kanıtlamak zorunda bırakılmışlar. Bu bağlamda kimlik stratejilerinin de temelini oluşturan esas stratejileri, kente (İstanbul) ve adaya (İmroz) dayalı olarak, yani toplumsal ilişkilerin merkezindeki mekâna biçimlenmiştir. Mekân, sadece kolektif hafıza kaynağı olmakla kalmayıp, Rumlar için kozmopolit ve kadim bir kimlik kaynağı olarak; davranış kalıpları, konuştukları dil(ler), yemek-içme alışkanlıklarıyla ve "seçkinlik"e vurgu yapan, dolayısıyla "farklılık"ı korumayı meşrulaştıran bir kimlik kaynağı olmuştur.

Aralık 2013'de Atina'da, farklı toplumsal kökenlerden 10 İstanbullu 2 İmrozlu Rum ile gündelik hayat ve kimlik algılarını, tecrübelerini öne çıkaran açık uçlu sorularla gerçekleştirdiğimiz derinlemesine görüşmeler ve gözlemler metnin merkezinde yer almaktadır. Ayrıca bu konuda yayınlanan ve saha araştırmalarına dayanan literatüre dayanarak, kendini yeni bir toplumsal ortam ve mekânda yeniden üreten Rum kimliğinin bugünkü durumunu, bu kimliği koruma iradesinin nedenlerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla çalışmamız, açık uçlu sorularla gerçekleştirilen saha araştırması verilerinin belli başlıklarla toplanıp aktarılması ve yorumlamasına dayanmaktadır. Böylece, konuyla ilgili saha çalışmalarını öne çıkararak, çeşitli yayınlardan faydalanarak, görüşmecilerin öznelliklerini, kimlik algılarını, Rumluğu Türkiye ve

Yunanistan'da yaşama tecrübelerini temel alan güncel bir saha çalışmasıyla mütevazı bir katkı hedeflenmiştir.

1. SÜRGÜNÜ, ÖNCESİNİ VE SONRASI ANIMSAMAK

Görüşmecilerimiz; İstanbul ve İmroz (Gökçeada)'da Rum nüfusunun son derece radikal bir biçimde düştüğü 1955-1975 arasındaki dönemi yaşamış kişilerdir. Yine görüşmecilerimiz 20 Kur'a askerlik, Varlık Vergisi gibi zor dönemleri de, azınlıkların kolektif hafızalarında henüz tazeyken aile büyüklerinden dinlemişler. Bunun yanı sıra, görüşmecilerimizin tümü Kıbrıs krizleri sırasında fiziksel ve simgesel şiddet olaylarını, Rum karşıtı idari tedbirleri kendi hayatlarında deneyimlemiş, doğrudan ya da dolaylı olarak mağdur olmuşlar.

Cumhuriyet tarihi boyunca Rum nüfusunun değişimini gösteren bazı sayısal verilere bakmak bile, kısa bir süre içinde Rum varlığının nasıl hızla eridiğini, zorunlu göçle ülkeyi terk etmek zorunda kalmayanların neden kendilerini Yunanistan'a gitmeye zorunlu hissettiklerini göstermeye yetecektir. Uzunoğlu'nun tespitlerinden hareket edersek, 1955 yılında 105.000 olan Rum nüfusu, 1964 sürgününün hemen ardından 1965'de 30.000 kişiye, Kıbrıs harekâtının ardından, 1975'de 5.000 kişiye düşmüştür (akt. Turan, Pekin, Güvenç, 2010, s. 9-10). Diğer bir deyişle, 20 yılda Rum nüfusun sadece 20'de 1'i ülkesinde kalmış, kalabilmiştir.

Mübadeleden 1964'e kadar geçen 40 yılı aşan dönemde ise Türkiye'deki Rum nüfusunda çok önemli bir azalma görülmemektedir. 1934'de Yunan uyruklulara birçok mesleğin men edilmesi, 1942-43 yıllarında 20 Kur'a Askerlik ve Varlık Vergisi uygulamaları, 1955 6-7 Eylül olaylarına rağmen (ki 1955 nüfus sayımı 6-7 Eylül olaylarından daha sonra yapılmıştır) Rumların sayısal varlığı marjinalleşmedi. Ancak, Kıbrıs krizleriyle birlikte artan Rum karşıtlığının bir sonucu olarak; 1958-1963 yıllarında, Yunan pasaportlular ferdi ya da gruplar halinde -çeşitli bahanelerle- sınırdışı edilmeye başlandı. 1964'de, en az 11.000 Yunan uyruklunun sınır dışı edilmesiyle Rum nüfus radikal bir biçimde düştü, bu olayın ardından ülkeyi terk edenlerle birlikte Rum nüfusu eridi (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, s. 9-10). Bazı kaynaklar bu sayıyı 12.000 kişi olarak vermektedir (Akar ve Demir, 2014,44). Dolayısıyla esas dönüm noktası, 1964 Sürgün kararları ve o dönemde ivme kazanan Rum düşmanlığıdır.³ 1960 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de (Türk vatandaşı olarak) 106.612 Rum

³ 1964'de Kıbrıs krizi etkisiyle güçlenen Rum düşmanlığı, Rum cemaatinde oluşan tedirginlik ve Kıbrıs Rumlarıyla ilişkilendirilmemek için gösterdikleri çabalar için özellikle bkz. AKAR Rıdvan & DEMİR Hülya, İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'te Rumların Sınır Dışı Edilmesi, Doğan Kitap, İstanbul, 2014. Özellikle s.26-32, 69-91.

Ortodoks yaşamaktaydı, 1965 nüfus sayımı sonuçlarına göre bu nüfus 73.725 kişiye düşmüştü. Bu sonuçlar yaklaşık 11.000 Yunan uyruklu Rum ile birlikte 30.000 civarında Türk vatandaşı Rum'un ülkeden ayrılmış olduğunu göstermektedir (Akgönül; 2012, s.293, 284). Türk resmi kaynaklarına göre İstanbul'da 1927 yılında 26.431 Yunan uyruklu Rum yaşıyordu, bu sayı (yabancıları bazı mesleklerden men eden 1934 yılındaki kanundan sonra) 1935'de 17.672'ye, 1945'de 13.598'e, 1955'de 11.879'a ve 1960'da 10.488'e inmişti. Bu Yunan uyrukluların birçoğu hayatlarında Yunanistan'ı hiç görmemiş, ataları 1830'da Yunan krallığının kurulmasından sonra Osmanlı toprağından ayrılmış bölgelerden gelen kişilerdi (Alexandris, 1992, 281).

	İstanbul'da yaşayan Yunan uyruklu Rumların sayısı
1927	26.431
1935	17.672
1945	13.598
1955	11.879
1960	10.488
1965	-

İmroz Rumları ise, 1930'dan 1963'e kadar görece rahat, hatta 1950 sonrasında gitgide iyileşen bir ortamda yaşadılar. 1950'li yıllarda adada, ekonomik, sosyal ve kültürel hayat canlandı, Rum okullarının eğitim kalitesi yükseldi.⁴ Ancak, 1963 Kıbrıs krizinin ardından İmrozlular; öncelikle geniş ölçekli arazi kamulaştırmaları⁵ ve Adalıların ticari faaliyetlerini engelleyen bir dizi idari kararın mağduru olarak yoksullaştılar. Gökçeada Tarım Açık Cezaevi'nin kurulmasının ardından -adli takibi yapılmayan- saldırılar ve Rum okullarının kapatılması ise gelecek umutlarını da söndürdü. Görüşmecilerimizden Stelios, o dönemi şöyle anlatıyor:

“Bizim adada 1968-70'e kadar Türk nüfus neredeyse hiç yoktu, herkes Rumdu. Bizim için en büyük darbe, adamızda açık cezaevi kurulması oldu. Adada birçok mahkûm, hem de çok büyük suçlardan getirilenler vardı. Tecavüzler oldu, dayak oldu. Bunlar şikâyet edildiğinde bir önlem alınmıyordu. İmrozlulardan İstanbul'a gidenler, geçinebilmek için cemaate ait yerlerde kapıcı oldu. Daha sonra da büyük bir kısmı buraya, Atina'ya geldiler. Zaten dünyanın neresine gidersen git bir İmrozlu bulursun”. (Stelios, erkek, 43).

⁴ İmroz'da eğitim hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOUTARAS Makis, “İmrozun eğitim serüveni”, in TANSUĞ Feryal (der.), İmroz Rumları, Heyamola Yay. 2012, s. 110-150.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. ERGİNSOY Güliz Beşe, Adalılar, İmroz'dan Gökçeada'ya, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları, s. 165-167.

Böylece İmroz Rumları da, genellikle İmroz'dan İstanbul'a, oradan da Yunanistan ya da başka ülkelere (ABD, Avustralya, Afrika ülkeleri) göç etmek zorunda kaldılar. İmrozlularda gurbetçilik birtakım başka Kuzey Ege adaları gibi eskidir, coğrafi ve sosyoekonomik açıdan benzerlik taşıyan Yunanistan karasularındaki komşu Samotraki [Semadirek] adası da 1950-1970 arasında önemli ölçüde nüfus kaybetmiştir (Kolodony, 1982, 4-5). Ancak İmroz'da Rum nüfusun azalması dramatik oldu; 1920'de 9.000 olan İmroz'daki Rum nüfus 1970'de 2622 kişiye indi, 2000 yılında ise adada sadece 300 Rum yaşamaktaydı. (Alexandris; 2012, 179-194). Dolayısıyla "gitmedik, kovulduk" sözü sayısal verilerle doğrulanmaktadır.

Görüşmecilerimizin tümü, çocukluk ve gençlik yıllarında Kıbrıs krizleri kaynaklı devlet uygulamaları ve toplumsal tepkilere maruz kalmışlar. Samim Akgönül, 15 Mart 2014'de İstanbul'da gerçekleştirilen 1964 Sürgünü temalı bir toplantıda konuşmacı olan 1964 Sürgünlerinin tavırlarını şöyle betimliyor:

"... Seslerinde hüziün vardı, kırgınlık vardı, ama sanki fazla öfke yoktu..."
(Akgönül; 2014, 25).

Görüşmecilerimizin, kanıtsız bir casusluk suçlamasıyla birdenbire sınır dışı edilmekten, Rum cemaatinin ıssızlaştığı Türkiye'de kendilerine gelecek görmediği için evlenir evlenmez Atina'ya yerleşip yeni bir hayat kurmaya karar vermeye kadar çeşitlenen zorlu yaşamöyküleri var. Yine de göç öncesi, göç ve göç sonrası kapsayan yaşamöykülerini çoğu kez belirgin bir kırgınlıkla ancak öfke ifadesi göstermeksizin aktardılar.

Görüşmecilerimiz iki gruba ayrılabilir; devlet kararıyla kovulanlar ve kendilerini gitmek zorunda hissedenler. Her iki grubun Türkiye'deki hayatları büyük ölçüde benzeşmekte ise de, göç koşulları ve dolayısıyla göçün kendileri üzerindeki etkileri farklılaşmaktadır.

Atina'daki Rumlar, sürgün öncesi hayatlarını, sürgün dönemini ve ardından yıllar süren uyum sağlama dönemini ayrıntılı anımsıyorlar. Sürgün, tümü için zor olsa da, devlet kararıyla 1964'de ve öncesinde sürgün edilenlerin üzerinde özellikle travmatik etki bırakmış. Bu süreç, görüşmecilerin söylemlerinden hareketle; "terk etmedik, sabrettik, ama kovulduk, buradaki zorluklarla da mücadele edip yeni yaşam kurduk" sözleriyle özetlenebilir.

2. SÜRGÜNÜN ÖNCESİ; KENDİ YURDUNDA KALMAK İÇİN SABRETMEK

Görüşmeciler genel olarak, Türkiye'deki yaşamlarını, iyi anılarını öne çıkararak anımsamaktadır. Rum kimliğinin mekânsallığının ne kadar önemli,

hatta esas olduğunu anlatmak istercesine; yaşam öyküleri, mahalle ya da köy ve komşuluk üzerinde odaklanmaktadır. İstanbullu Rumlarda mahalle ve semt, İmrozlularda da köy ve ada özellikle kimlik oluşturucu hafıza mekânları olarak öne çıkmaktadır. Görüşmecilerimizden Stelios “Benim için ada çok önemli. Ada [İmroz], sınırları belli bir yer“ demektedir.

Yine bazı İstanbullular içinde (İmrozlularda olduğu gibi) adalarda yaşamış olanların (Büyükada, Heybeliada...), adalı kimliğini özellikle sahiplendiğini de görüyoruz (Tanrıverdi, 2007; Halstead, 2012, 49-50). Mekân-kimlik ilişkisi, bilindiği üzere, kimlik ile ilgili literatürde önemli bir yer tutar ancak, İstanbullular için mekân daha da önemlidir. Bir başka deyişle, onlar için Rum olmak, Polites [Kentliler, büyük harfle yazıldığından Konstantinopolis'liler] olmaktır (Örs, 2006, 79-95). Rum kimliği, kozmopolit sosyal doku ve bu dokuya kaynaklık eden kentsel mekânla ilişkilidir.

Göç öncesi güzel anılarla anımsansa da, o döneme ait korkular ya da gündelik hayattaki saldırılar da görüşmelerde dile getirildi. Bir kısmını aktaracağımız bu zorluklara gösterilen tahammülün nedeni, en azından kısmen, Rumların mekâna yoğun bağlılıklarıyla ilişkilidir. Hem İstanbullarda hem İmrozlularda mekâna bağlılık güçlüdür, ayrıca İstanbulluların yaşam öykülerinde mahalleye yoğun bir vurgu yapılmaktadır.

6-7 Eylül 1955 Ve Sonrası; “Yaşadık, Sabrettik, Gitmedik”

6-7 Eylül saldırıları; görüşmecilerimizin ya doğrudan yaşadıkları ya da çocukluklarında duydukları travmatik bir olaydır. Bu saldırılar, Rum cemaatinde derin etki yapan maddi ve manevi anlamda yıkıma yol açmıştır (Akgönül, 2012, 175-224; Bali, 2010, Alexandris, 1992, Kaloumenos, 2001). Bu olaylar sırasında binlerce ev, dükkân, onlarca okul ve kilise tahrip edilmiş (Annastasiadou ve Dumont, 2003; Güven, 2006) manastır ve mezarlıklara saldırılmıştı (Kaloumenos, 2001, 46-70). Ancak tüm görüşmeciler bu olayın, Yunan uyruklu olup doğrudan Yunanistan'a yerleşebilecek durumda olanlarda bile, Türkiye'yi -daha doğrusu İstanbul'u- terk etme arzusu doğurmadığını anlatmaktadır. Öyle ki; 1954-55 ile 1956-57 eğitim-öğretim yıllarında Rum okullarında okuyan öğrenci sayısı 6495'den 6888'e çıkmış, ancak 1962-63 eğitim-öğretim yılında 6906 olan öğrenci sayısı 1964-1965 eğitim-öğretim yılında 5272'ye, 1974-1975'de 2012'ye inmişti (Annastasiadou ve Dumont, 2003, 18). 1964'te sürgün edilen Yunan uyruklu babasının ölene kadar İstanbul özlemiyle yaşadığını belirten İrini, durumu şöyle anlatıyor:

“Babam mobilyacı idi ve (Yunanistan'a) gelmek istemiyordu. Hatta 1955'de her şeyimizi kırıp dökmüşlerdi. Mahvoldu ama gene de İstanbul'da kaldık.”
(İrini, kadın, 67).

Diğer görüşmecimiz Kata ise, 6-7 Eylül olaylarının Rumlar üzerindeki travmatik ve ekonomik etkisini kendi hayat hikâyesinden hareketle aktarmaktadır:

“55'te büyük hazırlık varmış, saklamışlar. Babamın dükkânı Balıkpazarı'nda idi. Dükkânın içine şeker koyuyorlardı. 3 tane kamyonumuz vardı. Şeker vardı kamyonlarda. Bu kamyonları bile yolda durdurdular ve numaraları ile tespit ettiler ki Anastas İ.'ye aittir. Fakat şoförler hayır dediler, 'belki dükkân Anastasi'nindir fakat içerdeki mallar bizindir' diyerek kurtardılar. Dükkânının içinde bir çocuk kalıyordu, babam ona çok iyi davranıyordu. O çocuk komşu dükkânın sahibi Şükrü beyden bayrak alıp asmış bizim dükkâna ve kurtarmış talandan. O büyük talanda biz maddi zarar görmedik. 1955'de, Kadıköy'deki sokağımızın köşe başındaki bakkal dükkânından yağlar ırmak gibi akıyordu. Yine bizim Yeldeğirmeni [Mahallesi]'nde Aya Yorgi kilisesini yaktılar. Kilisenin yakınında bir cami vardır. Caminin Hocası çıktı “çocuklar yapmayın burası ibadet yeridir!” dedi, hocayı da aldılar top gibi yola attılar. O '55 olayı' mükemmel hazırlanmıştı. Kocam 1955'e kadar amcalarının dükkânında çalıştı. 1955'te o dükkân harap oldu. En büyük dükkânlardan biriydi. 1955 yılından sonra o dükkânı bir Türk aldı. Bütün organizasyonu kocama bıraktı, çünkü bilmiyordu bir şey. Kocam da amcalarının dükkânında müdür gibi çalıştı.” (Kata, kadın, 75).

Yine çok küçük yaşta bu travmayla yüzleşen Dimokritos, ayrıntılarıyla anımsadığı 6-7 Eylül'ü şöyle anlatıyor:

“1955'de 4 yaşındaydım, Büyükkada'da yetimhanedeydim, Türkler kapıya geldi, biz de Türk bayraklarıyla çıktık kapıya ve orda durdular.” (Dimokritos, erkek, 62).

Kıbrıs gerginliklerinden beslenen Rum karşıtlığının, 1950'lerin sonundan başlayarak 1960-1970'li yıllar boyunca özelde Rumlar, genelde ise tüm gayrimüslümlerin gündelik hayatını nasıl zorlaştırdığı bilinmektedir. Bu korkular, aileleri dikkatli olmaya ve kısıtlanmış bir hayat sürmeye yöneltmiş. Özellikle, ev ve okul dışında Rumca konuşmaktan çekinme söz konusu olmuş:

“Ben çocuklarıma aktarıyorum her şeyi. Ama o zamanlar babalar çocuklarına her şeyi söylemezdi. Öyle bir korku rüzgârı vardı. Bir fark vardı. Korkuyorlardı, konuşmuyorlardı. Korku 1962'de başladı... Aman bu Kıbrıs aman! “Vatandaş Türkçe Konuş” zaten vardı. Aman! O yüzden bu korku vardı zaten. Bana akşam en geç yedi buçukta evde olacaksın diyorlardı”. (İrini, kadın, 67).

“1964'den sonra büsbütün değişti politik durum. Bizim aleyhimize bir savaş çıktı. Biz duramazdık artık. [İmroz'da] okulları yasak ettiler, cezaevi kurdular, cezaevindekiler adanın yollarına çıkıyorlardı.

Mahkûmlar bazı kadınlara tecavüz etti. 5-6 cinayet işlendi. O yüzden özellikle kadınlar korkuyorlardı.” (Niko K., erkek, 55).

“Açık açık bir şey söylenmese bile, konuşmalarına dikkat etmem gerektiği söyleniyordu. Lisede iken çok dikkat etmiyordum aslında. Aman alçak sesle konuş derdi halam.” (Stelios, erkek, 43).

O zamanlarda, aktarılanlara göre, Rumca konuşma, kimliğini açığa vurma konusunda çekingenlik göstermeyenler de tehditle yüzleşmek zorunda kalıyorlardı:

“Askerliğimi Aşkale’de yaptım. Topçuydum evelallah! Aşkale’den döndüğümde trende 4 arkadaş idik. İki Rumca konuştu trenin içinde. Karşıdan gelen iki kişi neden Rumca konuşuyorsunuz dedi. Ben döndüm sen askerlik yaptın mı dedim, o da yok dedi. Ben de sizin gibiler Aşkale’de yaşayamaz bile, ama ben orada askerlik yaptım ve istediğim dilde konuşurum dedim. Gel Tophane’ye, sana nasıl konuştuğumuzu kim olduğumuzu göstereyim dedim. Bunun üzerine sustular” (Todori, erkek, 74).

Kıbrıs’taki çatışmalar, gündelik hayatı genelde azınlıklar, özelde de Rumlar için sıkıntılı, hatta tehlikeli hale getirmişti. 1955’de başlayan bu süreç iniş çıkışlarla 1960’lı 1970’li yıllarda da devam etti, sürgün edilmeyenlerin birçoğu da kendilerini gitmek zorunda hissetti:

“...Babam 58 yılının yazında bankaya gidiyor. Müdür, çabuk kızını Yunanistan’a gönder diyor ve babam beni sınıra bir yere yolladı. Kıbrıslılara ait bir fotoğraf yayınlamışlardı. Banyoda öldürülen bir Türk ana ile çocuğu. Onun üzerine bütün kızlara ihanet [saldırı] olacak dediler. Fakat bir şey olmadı. Veyahut da, oldu da duyulmadı. Ancak Kıbrıs nedeniyle sorunlar hep sürdü. Sürgünün ardından 1965’den sonra da zaten diğerleri gelmeye başladılar artık. Yok ‘bir kuruş Rumlara vermeyin Kıbrıs’ta kurşun oluyor’ yok şu, yok bu... Yani Hitler nasıl Yahudilere yaptıysa aynuları aynuları...” (Kata, kadın, 75).

Kıbrıs krizlerinin Rumlar üzerindeki etkisi 20 yıl boyunca sürdü. Hüseyin İrmak da, Kurtuluş örneğinde, 1974 Kıbrıs Harekâtının hemen öncesi ve sonrasında kozmopolit İstanbul mahallelerinde bile birdenbire Rum komşulara karşı davranışın nasıl olumsuzlaştığını ve 1974’de ülkeyi terk eden bazı Rumların ruh halini kitabında şöyle anlatmaktadır: “Kurtuluş, 1974 yılında Kıbrıs Çıkartması döneminde bizim de tanık olduğumuz bir değişimi yaşadı. O günlerde gazeteler Rumların adada [Kıbrıs] düzenlediği katliamları aktarıyordu... Siyasetin ve savaşın gündelik hayatı etkilemesi kaçınılmazdı. Kiliselerde tabutlar içinde silah saklandığı, papazların kezzap depoladıkları söylentileri kulaktan kulağa kısa sürede yayıldı... Artık Rum arkadaşlarımıza ve komşularımıza daha soğuk bakıyorduk... O günkü ortamda Rum

komşularımızın sıkıntılarının hiç de farkında değildik. Kurtuluş'ta yaşanan bazı somut örnekleri yıllar sonra duyup öğrenince ancak, olaylara çok yönlü bakılması gerektiğini fark edebiliyor insan. Eşyalarına hiç dokunmadan ardında sadece 'Bu azaptan kurtuluyorum Allah'ım' yazılı bir not bırakarak ayrılanlar olmuş meğer Kurtuluş'tan". (Irmak, 2010, 132-133).

Kendi yurtlarında yaşadıkları tüm bu travmalara karşın Rumlar, ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi, kent, mahalle, komşuluk ilişkileriyle biçimlenen bir kimliğe sahiplerdir. Dolayısıyla, Rum kimliği, mekân ve mekânsal ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır.

3. KENT, MAHALLE VE KOMŞULAR

İstanbul ve İmrozlu Rum olma mekânsal bir kimliktir; kentli, adalı, mahalleli olmayı kapsar. Kimlik oluşumunda önemli bir kaynak olan mekân, bizim ele aldığımız örnekte daha da fazla önem kazanmaktadır. Guy Di Méo'ya göre kimlik, birey ile mekân arasında bir sürekliliğin sağlanabilmesine bağlıdır. Birçok örnekte mekânsal ilişki toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etkidir; bu anlamda toplumsal kimlikleri toplumsal-uzamsal olarak nitelendirmek de mümkündür (Di Méo, 2002: 175-184). Dolayısıyla mekân, tanım olarak toplumsaldır (Poche, 2000), var olması, bir topluluğun ona verdiği anlamla mümkündür. Schütz bunu 'topluluğun menziline' olarak açıklar. Mekan; bireylerin ve söz konusu bireylerin oluşturduğu topluluğun, 'toplumsallaşma' sürecinde anlam bulan hareketlerinin içinde gerçekleştiği maddesel dünyadır (Schütz, 1987).

"Büyük kentlerde 'kentte köy' diyebileceğimiz karşılıklı bağımlılık üzerinde oluşan küçük içtopraklar oluşmaktadır" (Visonneau, 2002, 109). Mekânsallaşmış mahalle, bu tür toplumsal ilişkilerin merkezindedir (Mozère, 1999, 20-23) ve alanın bir grup tarafından sahiplenmesinin bir sonucudur (Claval, 1996, 94). Bundan dolayı mekân, aidiyet duygusunu güçlendirmektedir (Claval, 1996, 97). Bu bağlamda mahallelerde iki tür toplumsal aktörden söz edebiliriz; mahallede oturan diye isimlendirebileceğimiz mahallenin gündelik hayatına katılmayan pasif aktör ve yerel sosyalleşmenin temelinde yerini alan aktif aktör" (Chignier-Riboulon 2000: 77-79). İstanbullu Rumların mahalleleriyle ilişkisi, bir mahallede oturmaktan ibaret bir ikamet ilişkisi değil, "mahalleli olmak"tır.

Genelde İstanbul, özelde ise yaşanan mahallelerle (İmrozlular için de adayla) özdeşleşmenin yoğun olduğu görüşmecilerimizde Rumluk, mekânda oluşmaktadır. Zaten Atina'daki İstanbullu Rumlar, kendilerini bu konudaki çalışmalarda belirtildiği gibi Polites ["Şehirliler"] olarak tanımlarlar ve öyle tanınırlar (Örs, 2012, 193-198 ve 2014, 26-27; Halstead, 2012, 30), Atina'daki

İmrozlular da yine adalı kimliğini sahiplenmekte ve kendilerini diğer Rumlardan da ayırtırmakta ve ayrı örgütlenmekte (Babül, 2012, 183-184). Saha çalışmamızda görüşmecilerin bize aktardıkları, kendileri için mekanın ne kadar önemli bir kimlik kaynağı olduğunu gösterdi. Mahalleyle ilişkileri de, onunla özdeşleşme, kimliğinin temeli haline getirme iradesine dayanmaktadır.

Bu bağlamda görüşmecilerimizin aktardıklarında, tüm engellere rağmen yurtlarında kalma iradesinin uzun süre ağır bastığı görülüyor. Bu irade, Rum kimliğinde mekânsallığın önemine işaretir. Bu güçlü mekânsal aidiyet, onların Türkiye’de yurtlarında kalma çabalarının nedenidir. Kendi deyimleriyle “sürgün edilmeseler kalacaklardı.”

“64’de 18 yaşındayken gelmişim ben, bizi kovdular... Çok güzel bir hayatım vardı. Tarlabası’nda oturuyorduk. 18 yaşındaydım. Ne zaman İstanbul’u görsem televizyonda ağlıyorum. Yazın da Heybeli’ye giderdik. Sürgün olmasaydı gelmeyecektik. Çok güzel hayatım vardı. Babam Yunan, annem Türk tebaalı idi. Biz Tarlabası’nda büyüdük, evde Rumca konuşurduk, ‘Karamanlilis’ [Karamanlı] diyoruz biz, onlar da Türkçe konuşuyorlardı”. (İrini, kadın, 67).

“Galata’da doğdum, Kumbaracı Yokuşu’nda büyüdüm. 1964’de 34 yaşındaydım. Komşularım da gönderilmemize üzüldüler. Böyle bir karar çıkmasaydı İstanbul’da dururduk, gelmezdik.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Sürgün olmasaydı, kovulmasaydık İstanbul’da kalacaktık. Ben Yunanistan’da belki yine üniversitede okurdum ama sonra geri dönerdim. Ailem sınır dışı olmasaydı asla gelmezdi Yunanistan’a. Çünkü keyfimiz çok iyiydi. Niye gelelim? Macera için mi? Tarlabası’nda otururduk. Arkadaşlarımızla aramız iyiydi. Zaten bizim mahallede 3 tane Türk ailesi ve 1 Ermeni ailesi vardı, geri kalan herkes Rumdu. Yazları da yazlığımızda Halki [Heybeli]’de kalırdık.” (Yorgo, erkek, 70).

Komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, yine mekânsal aidiyetin önemli bir unsuru olarak görüşmelerde öne çıkarıldı. Görüşmecilerimizin bazıları gayrimüslimlerin çok yoğun, bazıları da görece seyrek bir nüfus oluşturdukları semtlerde yaşamışlar. Ancak, öyle ya da böyle kozmopolit yaşamı doğal bir durum olarak yaşamışlar ve kozmopolit bir ortamda kimliklenmişler. Aktardığına göre homojen bir sosyal çevrede (varlıklı Rumlar arasında) yaşamış olan görüşmecimiz bile, ezan sesiyle uyanmayı sevdiğini önemle belirtti.

“Cihangir, çoğunlukla zengin Rumların oturduğu mahalle idi. Akarsu caddesinde binalar hep Rumlara ait idi. Daha çok Rumlar arasında bir hayatımız vardı. Az Türk arkadaşım vardı. Ama zezavatçılar vs. Türk idi. Bizim evimiz Firuzaga camisine çok yakındı. Sabahları hocayı dinlemeyi çok severdim.” (Nikos Z., erkek, 69).

Daha kozmopolit mahallelerde yaşayanlar ise, farklı kimliklere sahip komşularla ilişkilerine özel vurgu yapmaktadırlar:

“Kadıköy’de yaşıyorduk. Arkadaşlarım en çok Türk arkadaşlarım idi. Münasebetimiz çok iyi idi komşularımızla. Yazın da Burgazadası’na giderdik. Sınır dışı olmasaydık katiyen buraya gelmezdik.” (Kata, kadın, 75).

“Komşularım, Türk Ermeni herkes vardı. Sürgüne gelmeseydim, Atina’ya gelmezdim. Çünkü burada bir hayatım, iyi bir işim vardı, döşemeciydim.” (Teologos, erkek, 82)

Farklı toplumsal kökenlere sahip olanların, kent ve mahalle hayatına dair anıları da farklılaşmaktadır. Ancak mahalledeki sosyal yapılar birbirinden farklılaşsa da, Rumların mekânla özdeşleşmeleri anlamında bir farklılık ortaya çıkmıyor. Bu bakımdan, Todori ve Elisavet’in anlattığı iki mahalle ortamını karşılaştırmak ilginç olacaktır:

“Biz Tophane’de yaşamaktan gurur duyuyorduk. Orada yaşamak daha erkekçe geliyordu bana. Sekiz yaşından sonra tek başıma yaşadım. O yüzden korku nedir bilmem ben. Bize burada soruyorlar korkmuyor muydunuz orada diye? Korkma değil ama üzgünlük vardı bizde”. (Todori, erkek, 74).

“Bakırköy’de çok nezih bir ortam vardı. Ama işte (Rumların) hepsi hemen hemen gitmişti. Biz de gitmeye karar verdik ama Türk komşularımız gitmemizi hiç istemediler”. (Elisavet, kadın, 60).

Ancak, İstanbul her zaman iyi anımsanmamaktadır. Yunanistan’a göç sürecinde bir de İstanbul aşamasını yaşayan İmrozluların bazıları için İstanbul’daki hayat da, travmatik göç sürecinin bir parçası olabilmektedir:

“Köyde dolaşıp her şeyi yapan bir çocukken, Tarlabası’nda apartmanda yaşamak... Annemden ayrılmak çok zordu. Bu yüzden de ben İstanbul’u hiç sevmemiştim. O nedenle sonra bir on sene kadar gitmedim. İmroz Rumcası konuştuğum için ilk aşamada İstanbul’da dalga geçmişlerdi.” (Stelios, erkek, 43).

Köken mekân, Atina’daki Rumlar için son derece önemlidir. Mahalle-semt örgütlenmelerini esas alan İstanbullar için de ada kimliği (Tanrıverdi, 2007; Halstead, 2012, 49-50) önemlidir. Ölenlerin mezarlarının, eski mahallelerindeki mezarlıklara taşındığı da görülmektedir. (Turan, Pekin, Güvenç, 2010, 23). Aslında Yunanistan’da tüm mübadele göçmenleri ve Yunan diasporasından Yunanistan’a gelmiş olanlar için köken mekân, önemli bir kimlik kaynağıdır. Örneğin sayıları 1 ila 1,6 milyon olarak tahmin edilen Pontuslu Rum kökenli Yunanlılarda güçlü bir mekânsal kimlik sözkonusudur (Vergeti, 201-212) ancak bu tür gruplar büyük oranda mekânla fiziki ilişkisi kopmuş 2. ve 3. kuşak göçmenlerdir. Oysa Yunanistan’da çoğu hala Türk vatandaşlığını koruyan on

binlerce Türkiye’de doğmuş büyümüş İstanbullu, İmrozlu Rum, başka bir deyişle iki mekânda sosyalleşmiş kişiler yaşamaktadır. Üstelik “İstanbullu olmak”, bir memleket kimliğinden çok daha öte bir kimlik kaynağı olarak algılanmaktadır. İstanbul, görüşmecilerimizden Elisavet’in deyişiyle “Halen Patrikhane’ye ev sahipliği yapan, iki imparatorluğun başkentliğini yapmış olan ‘şehir’dir. Bu nedenle, Atina’da yaşayan İstanbullu Rumlar, kendilerini taşradan/diasporadan merkeze göç etmiş kişiler olarak görmeyip, Ortodoks dünyasının merkezinden gelme iddiasını taşımaktalar. Dolayısıyla İstanbullu Rumlar göçmen damgası yemekte ama Polites [Şehirli] olmanın ayrıcalığını iddia etmekte. Bu ortak algıları, onları diasporadan Yunanistan’a yerleşmiş olan diğer göçmen gruplarından farklılaştırmaktadır.

Apelasis (Sürgün)

Yunan uyrukluların sınırdışı edilmesi, 6-7 yıla yayılan bir süreçtir. 1958’de, [aralarında Yunan uyruklularının yanısıra Türk uyrukluların da bulunduğu] bazı ileri gelen Rumlar “Türkiye’nin çıkarları aleyhinde faaliyette bulunmak” suçundan sınırı dışı edildiler. Bu bağlamda 1933’den beri faaliyette olan, 1950’li yıllarda 1200 üyesi olan ve amacı kültürel faaliyetlerle sınırlı bulunan İstanbul Yunan Birliği (Eleniki Enosis Konstantinopoliton) derneği’nin, önce 1956 yılında yönetim kurulunun 12 üyesi “casusluk” suçlamasıyla tutuklanarak sınırdışı edilmişti (Bozis, 2011, 154-155). Bunun ardından, Türkiye’nin çıkarları aleyhinde faaliyet gösterdiğini belirten bir mahkeme kararıyla, 1958 yılının Nisan ayında dernek kapatılıp, mal varlığına el konuldu (Alexandris, 1992, 272). 1958-59 yıllarındaki sınırdışı kararları genelde bireyseldi, hukuksal açıdan da 1964’deki toplu sınırdışı kararından farklıydı (Akgönül, 2012, 252-253). Yine de bazı kesimlerde kaygı daha o tarihte başlamıştı.

“1958-1959 yıllarında çok depresif bir atmosfer vardı. Provokasyonlar demek oluyordu bu. Sokaklarda ‘Vatandaş Türkçe Konuş, ‘Ya Taksim ya Ölüm’, ‘Kahrolsun Yunanlılar’ diye haykırıyorlardı. Yavaş yavaş insanlar bu şehirde geleceklerinin olmayacağını düşünmeye başladılar” (Nikos Z., erkek, 69).

1958-1963 yıllarında sınırdışı kararları görece az sayıda kişiyi etkiledi ve bazı siyasi nedenler bahane edildi. Ayrıca, 1960-1963 arasında Yunanistan’la ilişkilerde ve Türkiye’de Rumlara karşı geliştirilen devlet politikasında yeniden -kısıtlı da olsa- bir yumuşama süreci başlamıştı (Akgönül, 2012, 246-251). Bu nedenlerden dolayı, Rum cemaatinin büyük bir bölümü için, 1964 yılında tüm Yunan uyrukluların sürgün edilmesi kararı sürpriz oldu. Sınırdışı edileceklerle ilgili ilk liste 24 Mart 1964’de basında yayımlandı ve hemen 5 gün sonra 29 Mart 1964’de, listede adı bulunanlar sınırdışı edildiler. (Alexandris, 1992, 281).

Kıbrıs krizlerinin gündemde önemli bir yer tuttuğu 1960’lı, 1970’li yılların basını ve popüler kültürü (özellikle sinema) Rum imajını olumsuzlaştırarak resmi

politikaya katkı sunmuştur. Scognamillo, Türk sinemasında 1950'li yıllardan itibaren "Bizans oyunlarının" öne çıktığını ve gayrimüslim tiplerin çoğu kez olumsuz olduklarını ifade etmektedir (Yaşartürk, 2012, s.44). Bu durum ancak 1990'lı yıllarda değişmeye başlamış, gayrimüslimler sinemada karakter olarak temsil edilmeye başlanmıştır (Yaşartürk, 2012, s.77). Türk basını da hem Kıbrıs Krizini sürekli gündemde tutmuş (Akgönül, 2012, s.262-269) hem de toplumda Rum imajını olumsuzlaştırmayı bilinçli olarak tercih etmişti. Basın durumu sorgulamamış, Rumları yargılamıştı (Sözeri, 2014).

Hüseyin Irmak, Kıbrıs krizinin yoğunlaştığı dönemde, kozmopolit bir toplumsal yapısı olan Kurtuluş semti örneğinde bile basının ve sinemanın kışkırtmasıyla Rumlar hakkında toplumsal algının değişimini şöyle aktarıyor:

"...Sınıfımız, okuldaki diğer sınıflar gibi, Kurtuluş'un toplumsal yapısının tam bir aynasıydı. Türk, Kürt, Ermeni, Süryani çocukları bir arada otururdu... Ancak 1974'de Kıbrıs çıkartması döneminde bir değişim [burada da] yaşandı. Kiliselerde tabutlar içinde silah saklandığı, papazların kezzap depoladıkları söylentileri kulaktan kulağa yayılmaya çalışıldı. Çocuğundan büyüğüne, kadından erkeğine birçok insanda Rumlar aleyhine duygular belirmeye başladı..." (Irmak, 2010, s.128).

İstanbullu Rumlar arasında Yunan ya da Türk uyruklu Rum olmak önemli bir ayrım oluşturmuyordu. 1964 yılında sayıları 12.000'e ulaşan Yunan uyruklu Rum, Türk uyruklu Rum cemaatiyle kaynaşmış olarak yaşıyordu. Buna karşılık Yunanistan'da da yarısı Rum olan 3.000 Türk uyruklu yaşamaktaydı (Akar ve Demir, 2014, 44). Sınırdışı kararından sonra görüleceği üzere, Yunan uyruklular hakkında alınan sınırdışı kararı, haklarında sınırdışı kararı verilenlerin neredeyse 4 katına ulaşan bir nüfusun kısa bir süre içinde Yunanistan'a gitmek zorunda kalmasına yol açmıştı. Cumhuriyet gazetesi 11 Ekim 1964'de sınırdışı edilenlerle birlikte 30.000 Türk uyruklu Rum'un da ülkeyi terk ettiğini açıklıyordu. (Alexandris, 1992, 286). Böylece yaklaşık 6 ay içinde 40.000'i aşkın kişi yurtlarını terk etmek zorunda kaldı. Bir görüşmecimiz, Türk uyruklu Rumlar ile Yunan uyruklu Rumların arasındaki güçlü bağları şöyle anlatıyor:

"Bizim için herkes Rumdu, hiç kimse düşünmüyordu tebaa olayını, çoğu İstanbul doğumlu olup tebaası Yunanlı idi. Bu sürgün ister istemez psikolojik olarak herkese tesir etti" (Todori, erkek, 74).

1958 ve sonrasında "siyasi nedenlerle" sınırdışı edilmelerle, 1964'deki toplu sınırdışı uygulamaları, hukuki yapıları itibarıyla farklıdır ancak her ikisi de keyfi idari kararlardır. "Siyasi nedenlerle" Türkiye'yi terk etmek zorunda kalanların öyküleri, bu kararlardaki keyfiliği açıkça göstermektedir:

"O zamanlar İstanbul'da döşemecilik yapıyordum, bir gün beni 1. Şubeden aradılar, Yunan Konsolosluğu'ndan Patrikhane'ye gizli belge taşıdığımı

düşünerek beni ajanlıkla suçladılar. Gizli polisler vardı, onlar beni fotoğraflamışlar. Kuryelik yapmakla suçlandım. Başladılar beni dövmeye, ben yok dedikçe... Oysa ben oralara perde takmaya gidiyordum, ama inanmadılar beni tutukladılar, iki gün kaldım içerde. Sonra beni Sirkeci'ye polisle getirdiler ve trene bindirip sınır dışı ettiler” (Teologos, erkek, 82).

Sınırdışı edilmelerdeki hukuksal sorunlar ve kanıtsız suçlamalar dışında, sınırdışı edilme sürecindeki kötü muamele de yaşanan travmanın önemli bir parçası olmuştur. Fiziksel ve/veya simgesel şiddet, zorla imzalatılan resmi evraklar bu konudaki çeşitli yayınlarda ele alınmış bir konudur.

“Benim hanım Türk tebaalı idi. Yunan pasaportu olmayanlar mecbur kaldılar gitmeye Yunan tebaalı olanlarla. Sınırdışı edilenler 13 bin kişi idi [!]. Ama çocuklar, eşler var... 35-40 bin kişi etkilendi. Bir arkadaş var, o, boş beyaz belgeyi imzalamak istemedi. Ve onu tokatladılar. Ben imzaladıktan sonra, parmak izlerimi aldılar, mahkûm gibi. Bir kaç gazete vardı, onlar gideceklerin listesini veriyorlardı. Gitmek için bize bir mühlet verdiler. Bileti getireceksiniz ve ikamet belgesini geri vereceksiniz dediler. 17 Haziran'da oldu bu, ben 23 Haziran'da çıktım.” (Diyonisis, erkek, 83).

Babalar, Oğullar, Kızlar

Sürgün kararları pratikte bireyleri değil, aileleri kapsıyordu. İster “zararlı faaliyetleri” dolayısıyla 1964 öncesinde sınırdışı edilenler olsun, isterse de 1964'deki toplu sürgünde ülkeyi terk etmek zorunda kalanlar olsun, hemen hemen tümünün ya hemen ardından ya da eşzamanlı olarak çocukları ve eşleri de ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar.

“Ben İstanbul'da başladığım lise eğitimimi Atina'da bitirdim. 1961'de geldim Atina'ya ben. Babam gönderdi beni buraya, şımarıktım biraz, buradaki askeri özel okula yazdırdı beni, uslanayım diye. Yatılı kaldım. Yazları okul bitince geliyordum, 1963 yazında eve gelemedim çünkü babam kovulmuştu. 6 saat içinde 6 kilo valiz ile babamı hemen o gün kovdular 1963'de! Babam yanına hiçbir şey almamıştı. Fanila, silip vs. gibi şeyler getirmişti. Cemiyet üyesi idi, zararlı faaliyet yürüttüğü gerekçesi ile kovdular. Babamın bazı önemli arkadaşları ona yardımcı oldular. O yüzden eziyet görmedi kovulurken. Annem ve kardeşim de 10 gün sonra geldiler. Anne tarafı da Yunan vatandaşı idiler. Büyükanne kovmadılar, çünkü 80 yaşında idi. Bir apartmanımız vardı, satamadı, yalnız kiraliyordu. Gizli kararname varmış, malların satılmaması için. Belli bir yaşa kadar olanları göndermemişler” (Yorgo, erkek, 70).

“1959'da sürgün edildik çünkü babam Eleniki Enosis [İstanbul Elen Birliği] Cemiyeti üyesi idi. 1958'de bütün cemiyet [yönetim kurulu] üyeleri tutuklandı. Hepsi hakkında Makarios'u desteklemek için para toplandığı suçlamasında bulunuldu. 1959'da Derneğin 15 meclis üyesi sınır dışı

edilmişti. 1959'daki olaylar çok iyi bilinmiyor, ama bence çok önemli çünkü bunlar yolu açmış oldu. Bir kişi yüzünden 5 kişi ülkemizi terk etmiş olduk. Babam iş için Yunanistan'da iken mektup aldı dönemezsin diye, Ekim ayıydı, biz de okula başlamıştık. Okulu bitirmek zorundaydık. Annem, akrabalarımızın yardımıyla her şeyi organize etmeye çalıştı. Cihangir'deki ve Burgazada'daki evlerimizi satmak mecburiyetinde kaldık.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Gazetede ismimizi okuduk. Babam gönderilince biz de onunla gelmek zorunda kaldık. Babam gazetede ismini görünce 4. Şubeye gitti. Çünkü babam Yunan tebaalı idi. Çünkü Siroslu onun da babası. Annem Türk tebaalı idi, ben de Türk tebaalı idim. Politika Kuzina [Bir Tutam Baharat] filmindeki gibi işte geldik. Çok acele oldu, dışarıya çıkardık bütün eşyaları, o kadar şeyi satamadık, çünkü bizim gibi gönderilen bütün insanlar satıyordu. Babam rüyalarında ‘hayır hayır ben bir şey yapmadım beni kovmayın’ diye bağıyordu. Babamın İstanbul'daki dükkânı babasının dükkânı idi, çok eskiden beri çalıştırıyordu. Çok fena oldu tabi. [1964] Mayıs ayında dükkânı kapadılar, bir daha buradan geçmeyeceksin dediler. Gelirken gümrükte istediklerine izin veriyorlardı, istemediklerine vermiyorlardı. Hiçbir şey diyemiyordun.” (İrini, kadın, 67).

Ve Eş Durumundan Sürgün

Yunan uyrukluların birçoğu Türk uyruklu Rumlarla evliydi. Bu nedenle aileden bir kişinin sınırdışı edilmesi, birçok örnekte aslında Türk vatandaşı olan eşin ve çocukların, bazen kayınvalidelerin, kayınpederlerin de ülkeyi terk etmek zorunda kalmalarına neden oluyordu. Bu dönemde bazı ailelerin dağılıp bir daha hiç birleşmediği de görüldü.⁶ Ya aileler dağılıyordu ya da sadece kişiler değil aileler sürgüne gidiyordu. Kendisi Türk vatandaşı olan ama eşinden dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Kata, bu durumu şöyle anlatıyor:

“Sürgünü çok fena hatırlıyorum. 1985 yılına kadar İstanbul'a hiç gitmek istemiyordum. 4. şubede, eşimin parmak izini aldılar ve zorla bir kâğıt imzalattılar. O gün sabahleyin kocam dükkâna gitmişti. Telefon ettim ‘Kosta geldi mi dükkâna?’ diye sordum. ‘Geldi, ama üzülme 4. şubeye çağırıldılar’ diye cevap verdiler. ‘Fakat niçin çağırıldılar?’ dedim, ‘biliyorsun’ dediler. Saatler sonra kocam bana telefon etti ve ‘biletimi hazırla gidiyorum’ dedi. O zamanlar, Cihangir'de caminin tam karşısında bir apartmanda oturuyorduk. Apartmanın sahibi bir paşaydı ve binanın ilk katında oturuyordu. Sürgünü öğrenir öğrenmez beni çağırdı. ‘Bak kızım sen Türk tebaalısın değil mi?’ diye sordu. ‘Evet, çocuklarım da burada doğdu’ dedim. Bana ‘sen gitmemelisin!’ dedi. Ben de ‘nasıl gitmeyeyim kocamı kovuyorlar’ dedim. ‘Bir çaresini bulacağız, gitmeyeceksin’ dedi. Kendisi paşa olduğu halde çok üzüldü, bana

⁶ 1964'de dağılan ve bir daha hiç birleşmeyen bir ailenin öyküsü için bkz. Yahya Koçoğlu, Hatırlıyorum, Metis Yayınları, 2003, s. 98-107.

mümkünse yardım edecekti. Doktorum da Türk idi çocuklarımı doğurduğum vakit. Rodoslu bir Türk idi. Gittim Allahısmarladık demeye, birbirimize sarıldık ağladık. Yani diyeceğim o ki o zamanlar kimse uzaklaşmadı bizden, bunlar tehlikeli insanlar demedi. O zamanlar birbirimizi seviyorduk, aramızda bu Müslüman bu Ortodoks diye bir şey, bir fark yoktu, aniden geldi bu gelen!” (Kata, kadın, 75).

Rumlar Gitti Biz De Gittik

Rum cemaatinin büyük bir bölümünün sürülmesi/gitmek zorunda kalmasıyla birlikte görüşmecilerimizin deyimiyle “cemaat ıssızlaştı”. Rumlar için Türkiye’de hayatın zorlaşması nedeniyle de özellikle kendi yurtlarında gelecek kurmayı riskli gören gençler, 1960’ların sonundan itibaren ülkeyi terk etmeye başladılar. Bu “terk etme” süreci de görüşmecilerimize göre ülkeyi terk etme değil [dolaylı yoldan da olsa] kovulmaydı.

“...1964 sonrası ‘sıra bize gelecek mi?’ korkusu oldu. Hele 1974 sonrasında, kesin olarak Atina’ya gelme kararı aldık. Bize 1964’de bir şey olmadı, babam Türk tebaalı idi, babamın fabrikaları falan vardı. Ama ben bir kariyere başlamak istiyordum. Oysa o dönemde nüfus cüzdanı ile bir yere, bir daireye gidiyorsun “Aaa Rum Ortodoks” diyorlardı.” (Hristo, erkek, 64).

“Rum, hiç kalmamıştı etrafımızda. 1970’de liseyi bitirdiğimde, bütün arkadaşlarım Bakırköy’den gitmişti. Ben tek başıma kalmıştım, bütün arkadaşlarım gitmişti. 1978’de geldik. 4 Haziran’da evlendik, 2 gün sonra da buraya [Atina] geldik. Balayını da burada yaptık. İnsanlar akın akın gidiyordu. Bir korku vardı. Sadece Bakırköy’de 500 ailenin üstünde Rum vardı. Rumlar, İstanbul’dan ayrılmasaydı, biz de gelmezdik buraya.” (Elisavet, kadın, 60).

İmrozlu Rumlar ise, 1964-1974 döneminde uğradıkları şiddet ve ekonomik-toplumsal yalıtılmışlık nedeniyle deyim yerindeyse adadan kaçırıldılar. Geçmişten beri İmrozluların bir kısmı İstanbul’a ya da diasporaya gurbetçi olarak gitmekteydiler, ama bu dönemde, önceki dönemlerden farklı olarak, İmroz neredeyse tümüyle boşaldı.

“İmrozluların adadan gitmesi tamamen siyasi nedenlerdendir. Rumca eğitim yasaklandı, adada ekilebilir arazinin %90’ı istimlâk edildi. Ayrıca adanın dışına kesilmiş hayvan çıkarılması yasaklandı. Ada askeri bölgeydi, sadece Türk vatandaşları girebiliyordu, asker her gelenin çantasına bakıyordu. 1970’li yıllarda, 1980’li yılların başına kadar böyle idi. Her şey yasaktı. Ticaret engellendi, zaten o zaman turiste gelmiyordu. Bizden 70’li yıllarda büyük gidiş oldu. 1974 Kıbrıs Harekâtını hala hatırlıyorum. 4 yaşımıydım, ben balkondaydım, komşu babama ‘pencereleri gazete ile kapatın da ışık görülmesin’ demişti. Bütün gece üzerimizden uçaklar geçti. O dönem cemaatin ileri gelenleri de tutuklandı. 1974’de Kastro (Kaleköy), az nüfuslu

bir köy, tamamen boşaltıldı. Birkaç Kastrolu tanıyorum, o kadar çok korkutulmuşlar ki bizim derneğe [İmrozlular Derneği] bile gelmiyorlar. Onlar bir daha asla adaya dönemediler. Onların evleri de öyle kaldıydı. Şimdi adanın en turistik yeri burasıdır. Türk kamuoyu bunları bilmiyor. Adada yaşayanlar bile bir şey bilmiyor. Sadece '[Rumlar] gittiler' diyorlar. Ama Türkiye de değişiyor. Eskiden bir şeyleri değil söylemek, düşündüğünde bile kötü şeyler oluyordu." (Stelios, erkek, 43).

İmrozlu Rumların Yunanistan'a göçü genellikle iki safhalı olmuş: önce çocukların eğitimlerini sürdürmeleri için (çünkü 1964'de İmroz'daki tüm Rum okulları kapatılmıştı), çocuklar İstanbul'a gönderilmiş, ardından aileler İstanbul'a yerleşip ve bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra da gerekli hazırlıkları yaparak Yunanistan'a göç etmişler:

"Ben Zeytinli köyündenim. Uzun süre ailemle İstanbul'da yaşadıkktan sonra Yunanistan'a 1987'de geldim, sonra da annem ve kız kardeşim geldi. İmroz'da Yunanca eğitim yasaklandığından, aileler de çocuklarının Rumca öğrenmesini istediğinden ilk etapta çocuklar gönderildi. İstanbul'a çocuklar gönderilirdi, sonra aile İstanbul'a yerleşirdi. Ben de 2. sınıfta İstanbul'a gönderildim. Ben şanslı çocuklardanım, çünkü halam İstanbul'da yaşıyordu, halamın yanında kalabildim. Küçük yaşta aileden ayrılmak herkesi etkileyecek, içinde yaralar açacak bir şeydir. Ben liseyi bitirene kadar, annem de geldi, annem de bizimle kaldı. Halamlar, Tarlabası'nda idi. Benim dönemimde zaten birçok insan gitmişti Yunanistan'a. İstanbul, Yunanistan'a ya da başka ülkelere göç için bir basamak idi. Şu anda sadece Atina'da 8-9 bin İmrozlu yaşıyor olabilir." (Stelios, erkek, 43).

"1965'de ilkokul 1. sınıfta idim, 1966'da İmroz'dan İstanbul'a gittim. 3 yıl İstanbul'da yaşadım. 1969'da İstanbul'dan döndüm 1 sene kaldım, ondan sonra doğrudan doğruya tüm aile Yunanistan'a geldik." (Niko K., erkek, 55).

Sonuç olarak, tüm göç öykülerine baktığımızda; zorunluluk, ortak bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. İster Yunan ister Türk uyruklu olsun, iç içe yaşayan ve birlikte bir cemaat oluşturan Rumların göçü doğrudan ya da dolaylı olarak zorunlu bir göç olmuş ve travmaya neden olmuştur.

4. ATİNA'DA RUM OLMAK, RUM KALMAK

Sınır dışı edilerek ya da göç ederek Yunanistan'a yerleşen İstanbullu ve İmrozlu Rumlar, yeni vatanlarına uyum sağlama ve Rum olarak Atina'da var olabilme mücadelesine girdiler. Özellikle göçün ilk yıllarında yabancı hatta Türk olarak görüldükleri bir toplumda gündelik hayata uyum sağlamak, maddi zorluklarla mücadele etmek zorunda kaldılar. Aradan geçen yıllar içinde sözkonusu göçmenlerin çoğu topluma uyum sağlayıp, bu kez de mekânından

kopmuş Rum kimliğini yeni vatanda sürdürme çabasına giriştiler. Bu çaba hala devam etmektedir.

Sürgünden Sonrası

Rumlar, zorunlu ya da gönülsüz geldikleri Atina'da yeni bir hayat kurup uyum sağlamak için büyük bir çaba göstermek zorunda kalmışlar. Göç edilen dönemin, Yunanistan'da ekonominin geliştiği, refahın arttığı bir dönem olmasına ve göç eden meslek sahiplerinin kolayca iş bulup refah düzeylerini arttırabilmelerine karşın (bu konuda bir anekdot için bkz. Anasstasiadou ve Dumont, 2003, 11), birçok Rum, mülklerini ve iş ilişkilerini yitirdiklerinden sıkıntılı dönemler geçirmişler. Bu durum, özellikle 1964 sürgünleri için özellikle geçerlidir. Öyle ki; bir kısmı İstanbul'da bir kısmı Atina'da kalan parçalanmış ailelerin, intihar eden onlarca işadaminin ve uzun süre yoksulluk çekip akrabalarının yardımına muhtaç kalanların öyküleri bu göç sürecine damgasını vurmaktadır.

1964 ve öncesinde sınırdışı edilenler içinde, özellikle orta yaşlı erkeklerden, yoksullaşma ve yeni ortama uyumsuzluk nedeniyle ruhsal bunalıma giren hatta ruhsal buhran sonucunda intihar edenler bulunmaktadır:

“1963-64'de yoksullaşanlar vardı ve bir daha hiç düzelemediler. Sadece benim babamın 4-5 arkadaşı intihar etti. Zaten bunların bir kısmının ailesi İstanbul'da kalmıştı, düzen kurup getirememişlerdi. Burada yaşayamadılar, burası zor geldi. Bunların hepsi İstanbul'da iş adamı idi. 44-45 yaşlarındaydılar, Cihangir'den, Kurtuluş'tan, Samatya'dandı bu kişiler. Kovulanlara bir, bir buçuk yıl bir yardım yapılmıştı. Bir memur maaşı civarı kadar yardım yapılmıştı Yunan devleti tarafından. Babam, annem ve kardeşim bu yardımı aldı. Ben alamadım çünkü ben kovulmamıştım.”
(Yorgo, erkek, 70).

“Fakat çok insanlar, özellikle yaşlılar, psikolojik travma, buhran geçirdiler.”
(Kata, kadın, 75).

“Varlıklı olanlar özellikle çok üzüldüler. Fabrikalar, Büyükkada'daki evler hep kaldı. Taşınmadılar ki! Biz daha iyi hayat kurmak yerine daha kötü bir hayat kurduk burada. Birçok kişi evlerini satamadı, paralarına el kondu.”
(Elisavet, kadın, 60).

Özellikle 1964 Sürgünlerinin psikolojik travmaları, konuyla ilgili eserlerde ele alınmıştır (Akar ve Demir, 2014, 140). Ayrıca, göçün şekli ve göç edenlerin göç ettikleri zamandaki yaşlarına göre düzeyi değişen birtakım psikolojik travmalar tespit edilmiştir. Uzunoğlu'na göre tüm sürgünler, farklı düzeylerde travma yaşamışlar ve bu travmanın semptomları, bazen hemen bazen de yıllar sonra ortaya çıkmış. 1964 Sürgününde 18 yaşın altında olanların, Yunanistan'da

anadillerini serbestçe konuşabildikleri bir ortamda yaşamaya başlamaları ve sıkı aile bağlarından yararlanabilmeleri, travmayı görece hafif atlatmalarını sağlamış. 18-50 yaş aralığında olanlar yeni yurtlarında ayakta kalma mücadelesine girişmişler, bir anlamda travmayı ötelemişler. 50 yaşın üzerindeki ise en ağır psikolojik travmayı yaşamışlar, bu yaş grubundan en az 20 kişi intihar etmiş. (Uzunoğlu, 2014, 56). Görüşmecilerimizden Hristo, farklı grupların travmayı yaşama yoğunluklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bazılarında travma o kadar büyük ki onlar İstanbul’u kafalarından sildiler. Bunlar çok az ama. Çoğu [Rum] orta vaziyette. Tabii travmaları var. Ama orası da benim vatanım diyorlar. Yunanistan’da rahatız memnunuz ama bir hüüzün de var. Gurbetlik var. Bazıları hala İstanbul’da zannediyordu kendini. Buradaki iklime hiçbir zaman girmediler. Bunlar yaşlı kişilerdi.” (Hristo, erkek, 64).

Daha genç olanlar, Atina’da akrabaları olup destek alanlar ya da Türkiye’deyken de Yunanistan’da sürdürebilecekleri bir mesleğe sahip olanlar ise sıkıntılara daha rahat göğüs gerip kendilerine yeni bir yaşam kurabilmişler. Ancak bu süreç zorlu geçmiş, bazıları için de uzun zaman almış.

“Buraya geldiğimde vaziyet çok kötüydü, kimse yardım etmedi. Ortada kaldık. Ne Yunanistan’dan ne Türkiye’den bir yardım olmadı. Babam geldiğimiz zaman ilk evvela sular idaresinde çalıştı. Sonra belediyede çöp taşıdı. Temizlik işi yaptı, annem de temizlik yapıyordu. Adada ise Dereköy’de koyun keçi vardı. Çobanlık, çiftçilik yapıyorduk, orta halli bir hayatımız vardı.” (Niko K., erkek, 55).

“Aslında gönderileceğimiz de belliydi. Geldiğimizde Yunanistan’a, dayımda kaldım. Manifaturacı idim, burada da aynı işi yaptım.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Sınır dışı edildiğimde birkaç gün sınırda kaldım. Nereye gideceğim diye düşündüm, Atina’da annemin kardeşi vardı, geldim buraya. Neyse çabuk iş buldum, eşim Yunanlıdır.” (Teologos, erkek, 82).

“İlk geldiğimizde akrabalarımızın yanında kaldık. Zaten bunlar da daha önce gelenlerdi. Onlar da 1932’de meslekler meselesi ile gelmişlerdi. Babam tekrar burada da işini kurdu, tekrar yükseldi. Sonra babamın işini elime aldım; büyüttüm büyüttüm ondan sonra da düştüm.” (Yorgo, erkek, 70).

“En azından biz şanslıydık. Çünkü eşimin ailesi buradaydı, senelerce evvel yerleşmişlerdi ve bize yardım ettiler. Gelir gelmez Paleo Faliro’da kaldık. Çünkü kocamın ailesi buradaydı. Babası, abisi yardım ettiler. Ben bir kilo şeker ne kadar eder bilmiyordum. Ama o dükkâna [bakkal dükkâni] girdim ve çalıştık ve elhamdülillah kendimizi toparladık.” (Kata, kadın, 75).

“Gelir gelmez annemle bir ev bulmak için Atina sokaklarına çıktık, İstanbul’da daha çok ev kızı idik, iş yapmıyorduk, burada çalışmak zorunda idik. O zamanlar ben çok utangaçtım iş görüşmelerine gidiyor ama konuşamıyordum. Ancak zamanla açıldım” (İrini, kadın, 67).

Özellikle göçün ilk dönemlerinde toplumsal kabul, önemli bir sorun olarak yaşanmış. Bir yandan dilsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle uyum sağlama zorluğu yaşanırken, [özellikle sınırdışı edilerek gelenlerin] göç sonucu ani ve aşırı yoksullaşmayla mücadele etmeleri de gerekmiş. Görüşmeciler, bir yandan yaşadıkları uyum sorunlarını anlatırken, diğer yandan da, -özellikle 1960’lı yıllarda- Atina’da yaşam kalitesinin İstanbul’a göre daha düşük olduğundan, Yunanlıların insan ilişkilerde daha soğuk olduklarını, kozmopolit yaşamın da bu kentte gelişmemiş olduğunu söylediler. Özellikle yoksullaşma nedeniyle Atina’da, Yunanistan’ın kırsal bölgelerinden gelenlerle bir arada yaşamış olanlar, fazla “seçkin” bulunmaktan dolayı da dışlandıklarını belirtmekte. Dolayısıyla dilsel-kültürel farklar, damgalanma ve ayrışma nedeni olabilmış.

“Yunanistan’ın köylerinden Atina’ya gelenler, bizi farklı gözle görüyorlar. Daha yüksek seviyeli. Belki de kıskanıyorlar biraz. İstanbullu olmak ayrıcalık. Biz de onları başka gözle görüyoruz, ‘aa siz bilmiyorsunuz’, ‘bizim gibi yemek pişirmiyorsunuz’ diyoruz.” (Kata, kadın, 75).

“Benim için en kötü his şudur: Türkler için biz gavur idik, Yunanlılar için de Turkosporos [Türk tohumu]. Hem orda hem burada kabullenilmedik. Ve sonra burada yaşamlarımızı kurduk, burada okulumuzu bitirdik. Benim çok ilginç bir yaşamım oldu.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Gavur kelimesi o zamanlar modaydı ve bizi elbette fazlasıyla rahatsız ediyordu. Burada da hakkımızda söylenen bazı sözler yine bizi rahatsız ediyor. Burada Türk tohumuyuz, Turkos’uz, İstanbul’da da gavur idik! Bizi burada sevmедiler, bizi dost gibi görмедiler. Biz buraya geldiğimizde, Yunanlılar zannediyorlardı ki biz onları işlerini alacağız, evlerini alacağız. Buraya geldiğimizde kadınlar ev kıyafeti ile dışarı çıkıyorlardı, biz bunu garipsiyorduk. ‘Nedir bu?’ demişti annem. Biz bu şekilde sokağa çıkmazdık İstanbul’dayken. Bakkala, böyle ev kıyafetiyle çıkıyorlardı. Biz ekme almaya böyle [ev kıyafetiyle] çıkmazdık.” (İrini, kadın, 67).

Yaşam tarzı, kültür farklılıkları, -bazı görüşmecilere göre- göçün üzerinden onlarca yıl geçmesine karşın sürmektedir. Birçoğu hayata tutunmuş, kariyer yapmış kişiler olmalarına karşın yine de farklı kişiler olarak kaldıklarını ifade ettiler. Bu durum uyumsuzluktan çok ‘Polites’ [Şehirliler] ya da “İmrozlu” olma özelliklerini koruma kaygısıyla açıklanabilir. Başka bir deyişle Rumlar, yeni kentlerine ve yeni hayatlarına entegre olmuşlar ama asimile olmamışlar, olmamaya da gayret etmekte.

“Türkiye’de gâvur diyorlardı, burada ‘Turkosporos’ dediler geldiğimizde. Neyse, sonra yavaş yavaş alıştık.” (Dimokritos, erkek, 62).

“Ben buraya hiç alışamadım. Çünkü buradakilerle çok az ortak noktamız var. Din ve lisan. Hatta lisan bile değil çünkü bizim şivemiz bambaşka idi. Bakkalda konuşurken ‘siz İstanbullu musunuz?’ diye sorarlardı şivemizden dolayı. O yüzden eski İstanbullular bir azınlık gibi kendi arasında yaşıyordu. Halen de yerli ahali ile aralarında bir bariyer vardır. Benim buraya [Atina] adaptasyonum ise, ancak gençliğimde öğrenci olduğumda Viyana’ya olduğu kadardır. Özel hayatımda hemen herkes İstanbulludur. Belki de hata bende ama 35 yıl geçmesine rağmen hala Yunanlı dostum yok. Tabi Yunanlıları evime davet ediyorum ama yanlarında rahatça konuşamıyorum.” (Hristo, erkek, 64).

“45 sene geçtikten sonra hala buraya, Yunan yaşama tarzına, bunların yaşayış biçimine alışamadık. Bazı şeyleri biz anlayamıyoruz, kabul edemiyoruz. Arkadaşlarımız, %95 İstanbul tarafından gelen, %5 Yunanlı. Yunanlıların ekserisi ise sadece kendini düşünüyorlar. İstanbullular ise, derneklerle ihtiyacı olan insanlara yardım ediyor, ediyoruz.” (Todori, erkek, 74).

Dil ve şive de Rumlar için önemli bir sorun oluşturmuş. Yunancayı farklı bir şiveyle ve Türkçe, Fransızca gibi dillerden alınmış kelimelerle konuşan, kozmopolit kültürle yetişmiş olan Rumlar, bundan dolayı da sorunlar yaşamışlar. Diğer bir deyişle, İstanbul’da kendileri için sıkıntı oluşturan dilleri, göç et(tiril)dikleri Atina’da da -aynı düzeyde olmasa da- sorun çıkartmış. Ancak, Rumlar çok dilliliği ve özgün dillerini bir ayrıcalık olarak görmekteler. Görüşmecilerimizden İrini’nin söyledikleri, çok dilliğin ve kozmopolit kültürün nasıl hem sorun ve çatışma unsuru oluşturduğunu, hem de İstanbullu Rumlar için bir ayrıcalık olarak da algılandığını göstermektedir:

“Biz; Rumca, Fransızca, Türkçe karışık konuşuyorduk. Biz karakola ‘karakoli’ derdik, bunun yanında çok değişik şeyler var. İlk geldiğimizde annem dükkânda ‘limon tuzu istiyorum’ dedi. Bakkal anlamadı, sinirlendi, annem ısrar etti Türkçe ‘limon tuzu’ dedi. Sonra sonra Yunancasını öğrendik bazı şeylerin. Mesela çakmak için ‘çakmaki’ derdik. Yunanca çok zor burada, mesela ben bir İstanbullu arkadaş görünce Türk laflarını koyuyorum çünkü beni anlıyor, Yunanlı olsa kendimi zorlayacağım, beni anlamayacak. Fransızca biliyorum, okulda öğrendik, biraz da İngilizce biliyorum. Bize burada kızıyorlardı, ‘Siz de her şey biliyorsunuz!’ diyorlardı. Bunlar yalnız Rumca biliyorlardı, bizi biraz burjuva görüyorlardı, napalım ki öyleydik! Ama Mübadillerle birbirimize daha yakınız, çünkü aynı dili konuşuyoruz. Ortak geleneklerimiz var. Benim kocam buralı idi. Süpermarkete yolluyordum Türkçe liste ile. Anlamıyordu, ‘nedir bunlar?’ diyordu. Mübadillerle ‘aa sen İzmirli misin’ muhabbeti oluyor ve daha yakın

oluyoruz. Kapı komşum buralı, bir Rum gelince ona da gel diyorum, 'aa ben ne konuşacağım sizinle' diyor." (İrini, kadın, 67).

Rumlar göç ettikleri dönemde, Mübadillerin yaşadıkları mahallelerde ve/veya İstanbul'da yaşadıkları mahallelere benzeyen yerlerde yaşamaya çalışmışlar. Halen de birçoğu bu mahallelerde, Türkiye'de yaşadıkları yerleri andıran mahallelerde yaşamaktalar. Bu nedenle Atina'nın deniz kenarındaki Paleo Faliro gibi semtleri, özellikle İstanbullu Rumlar tarafından tercih edilmektedir.

"Biz geldiğimizde [Nea] Philadelphia'da [Atina'daki Yeni Alaşehir Mahallesi] kaldık. Çünkü orada Türkiyeliler vardı ve bizi anlıyorlardı. Philadelphia'ya yerleştik, çünkü arkadaşlar var orada, birbirimizi çekiyorduk. Bir mahalle olmuştuk. Ya da Paleo Faliro'ya gidiyorduk, çünkü deniz vardı, e bizim de denizle bir aşkımız var." (İrini, kadın, 67).

Yine, görüşmecilerin Yunan uyruklu olmayanları oturma izni, pasaport vs. sorunları da yaşamışlar ve yaşamaktalar. İstanbullu Rumların Evrensel Federasyonu Başkanı Nikolaos Uzunoğlu'nun bize aktardığına göre, halen Yunanistan'da Türk vatandaşı olarak yaşayan 40 bin Rum bulunmaktadır.

"Türkiye'de zorluklar oldu, buraya geldikten sonra da aynı çok oldu. Burada dilekçe verdikten sonra 5 sene içinde vatandaş oldum. İmroz'daki Yunan nüfusunu korumak için Yunanistan almadı bizi bir süre. Dedem 95 yaşında ve hala İmroz'da yaşıyor." (Stelios, erkek, 43).

"Genelde kovulmuş bir toplum olarak görüyorum bizi (Rumları). Yunanlılar (Yunan uyruklu Rumlar) bir şekilde kovuldu, biz de (Türk vatandaşı Rumlar) başka bir şekilde kovulduk. Ben hala Türk uyruğundayım. Yunan uyruğunu almadım. Nedenini de söyleyeyim. Şimdi, Türkiye ve Yunanistan istikrarsız devletler. Şimdilik iki uyruğu da veriyorlar ama yarın değiştirebilir. Eee, ben bir daha gitmeyeyim mi İstanbul'a? İşte bu yüzden Yunan vatandaşı olmadım. Biz Rumların çok kötü bir çeşit nüfuz cüzdanı var burada. Kimlik cüzdanımız çirkin, çok eski. Mültecilere bile bizden daha iyi kimlik kartları veriyorlar. Paris'e gidiyoruz mesela, Türk pasaportu ile gidersek vize gerekiyor, ama bu kartlar da çok eski, o yüzden gümrüklerde anlamıyorlar." (Elisavet, kadın, 60).

Atina'ya Neler Getirdim, Neler Bıraktım?

Görüşmecilerimiz olan Rumlar, Atina'ya hafızalarıyla gelmişler; Rumlar, "Her şeyi kafamın içinde getirdim" diyen İrini'nin ifadesiyle tüm anılarını taşımışlar, Nikos K.'nin sembolik anlatımıyla "evin anahtarını bıraktıklarına" üzülmüşler. Özellikle sınır dışı edilenlerde; geride bıraktıklarına dair hüznün, getirebildikleri eşyalara aşırı düşkünlük, aceleden gelişigüzel eşya getirmiş olma ya da kırgınlığın ifadesi olarak hiçbir şey getirmemeye kadar farklılaşan örnekler

görülmektedir. Ama bu konuda anlatılanların tümünde, travma izi taşıyan öyküler öne çıkmaktadır. Görüşmecilerimizden İrini'nin kendisi ve ailesiyle ilgili anlattıkları, hem hafıza-eşya ilişkisi hem de göç travmasını anlatmaktadır:

"Kuşlarımız vardı. Sürgün kararı çıkınca babam onları serbest bıraktı ve kafesi kırdı. Ama onlar eve geri geldi. Buraya gelirken neredeyse sadece ihtiyaç olan şeyleri aldık. Benim bavulumda bebeğim de vardı. Zaten ben bebek doktoruyum yani kuklacı. 50 yıldır o bebek duruyor. Babam da tavlasiyla gelmişti, Olympic Airways'dan elinde tavlayla çıktı. Hayatımda ilk yaptığım kukla 'Hoca'dır, onu getirdim, Atina'da ilk yaptığım kukla ise 1965'de yaptığım 'İnce Memet'tir. İnce Memet romanını okumuştum zaten. Babam ise, gelmeden önce, İstanbul'da bütün plaklarını kırdı". (İrini, kadın, 67).

Casusluk suçlamasıyla sınırdışı edilen Teologos'un öyküsü ise, tipik bir hiçbir şeysiz sürülme öyküsüdür:

"Konserve vardı bavulumun içinde. Pantolon, ceket. Onları da hemen oradan Sirkeci garı etrafından aldı annem ve hemen yolladılar bana. Türkiye'deyken profesyonel atlettim, atletizmden birçok madalyalarım vardı. Madalyalarımın hepsi dağıldı, kayboldu ne oldu bilmiyorum." (Teologos, erkek, 82).

Görüşmecilerimiz –eğer bir fırsatını bulmuşlarsa- getirdiklerini saklamışlar. Bazen her şeyi, bazen de anıları olan eşyaları.

"Önce ne lazımsa getirdik. Ailem, kalan eşyalarımın hepsini gönderdiler daha sonra. Şimdiye kadar onlarla yaşıyorum. Eski eşyaları seviyorum. Atina'daki evimi artık kapattım, yazlık evime İstanbul'dan gelen o eski eşyaları koydum. Yazlık evimdeki yeni eşyaları da attım." (Kata, kadın, 75).

"Atina'ya geldiğimizde üç valiz, bir tane büyük bohça, çarşaf yastık vardı. O zamanlar plak bizde yoktu. Bir tane ufak Philips radyo vardı, onu getirdik. O radyo hala duruyor." (Niko K., erkek, 55).

Elisavet'in anlattıkları ise, geride bırakılan eşyaların nasıl geride bırakılan hayatın metaforu olduğunu göstermektedir.

"Göç ettiğimizde bir sürü şeyler kaldı. Biz gençtik, oradan daha iyisini alacağız dedik. Ama hiçbir zaman daha iyisini alamadık tabii. Bir yere kadar getirdik. Annem şurada duran Singer [dikiş] makinesini istemişti, 'bunu götürmezseniz ben Yunanistan'a gitmiyorum' dedi. Güzel mangallarımız falan kaldı. Hangi birini getireceğiz. Bir bebeğim vardı, onu da getirdim, hala tutuyorum onu. Torunum da onu çok seviyor, çok dikkat ediyor. Ben sadece İstanbul'u bıraktığım için üzülüyorum. Tabii ki arkadaşlarımı bıraktığım için de üzülüyorum. İstanbul'a gidince bütün arkadaşlarımla sık sık görüşüyorum". (Elisavet, kadın, 60).

Memleketine “Turist” Olarak Dönmek

Görüşmecilerimizin çok büyük bir bölümü onlarca yıl geri dönememişler. En erken dönenler de bunu ancak 1980’li yıllarda yapabilmişler. Vize kolaylığı sağlandıktan ve iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmeye başlamasından sonra ilk buldukları fırsatta, tümü için hüzünlü olan, ilk ziyaretlerini gerçekleştirmişler. Şu anda ise ülkedeki ekonomik krizin tüm toplumu yoksullaştırması ve dolayısıyla artık İstanbul’un Yunanlılar için pahalı bir şehir haline gelmesi dışında kendilerini engelleyecek bir sorunları yok.

“İstanbul’a on yıldır gidemiyorum. İstanbul artık çok pahalı, bizde de krizden dolayı para yok. Bozcaada’da tanıştığım kızla hala internetten görüşüyorum”. (İrini, kadın, 67).

Rumların içinde sık sık gelip gidenler de var. Ancak yerlisi olarak terk ettikleri yurtlarına turist olarak ilk geri dönüşleri hüzünlü ve kaygılı olmuş.

“Ben asker kaçağı olduğum için 20 sene gidemedim İstanbul’a. İstanbul’a ilk gittiğimde çok zor bir duyguydu. Ondan bahsetmek istemiyorum. İstanbul’da hiç akrabam kalmadı. Fakat ailemden sayabileceğim çok arkadaşım var. Onlar Türklerdir bu arada.” (Hristo, erkek, 64).

“1967’de Yunanistan’a geldikten sonra ilk kez 2005’de İstanbul’a döndüğümde hiç kimse kalmamıştı. Moral bozukluğu, insanı çekinik yapıyor. 2005’de gittiğimde daha çekinik konuştum. 1965’de ürmediğim kadar 2005’de ürktüm. İnsanlara açılmaya korktum. 2005’de eski evimi de gördüm, dış cephesi dökülmüştü.” (Todori, erkek, 74).

“1959’dan 26 sene sonra döndüm İstanbul’a. Benim için çok duygusal oldu doğduğum yere dönmek.” (Nikos Z., erkek, 69).

Bazı görüşmeciler memleketlerine ilk dönüşlerini, duygusal olmayan ifadelerle, soğukkanlılıkla, belki de kaderci diye nitelendirebileceğimiz bir anlayışla anlattılar:

“1959’dan sınırışı edildikten sonra ilk kez 1993’de İstanbul’a geldim, sonra iki defa gittim İstanbul’a, eskiden yaşadığım yerleri gezdim.” (Teologos, erkek, 82).

İmrozlu Rumların çok büyük bir bölümü halen sadece Türk vatandaşı ya da çifte vatandaşlar. İmrozlular içinde köylerine sık sık gelip gidenler, hatta ailesindeki yaşlılardan geri dönenler var. Ancak küçük yaşta adadan göçmüş olan birçok erkeğin askerlik sorunu, bazılarının da vatandaşlığı kaybetmekten kaynaklanan sorunları var. İmrozlular, dernekleri aracılığıyla lobi faaliyetleri yürütüp adadaki bir Rum ilkokulunun yeniden açılması gibi bazı kazanımlar elde etmişler. Ancak yitirdikleri mülkleri geri kazanmak bir yana, onları satın

almakta bile zorlandıklarından ve başka birçok nedenden ötürü, kesin geri dönüşler oldukça ender:

“İmrozlu Rumların istedikleri zaman geri dönebilme imkânı yok, işte bu zor olanı. Dönenlerin ya vatandaşlıkları gitmiş oluyor ya da tarlalarını istimlak edilmiş buluyorlar. Dönüp ne yapacak. Biz İmrozluların en büyük sorunlarından biri de miras sorunu. Yunan vatandaşlarına da miras alabiliyorsun diyor devlet ama aldıktan sonra üç ya da altı ay zarfında mülkünü elden çıkartmak zorundasın diyorlar. O yüzden şuan adada çok büyük bir emlak mafyası var. Bizim hala bazı tarlalarımız, mülklerimiz falan var ama birkaç sene önce kadastro yapıldı, oraya da çok ev ve arazi geçti. [Devlet] Tarlayı ekmiyorsun, hazineye geçti diyor. Ama nasıl ekeceğim ben tarlayı? Ada'da mı yaşıyorum? Eğer bir İmrozlu, sadece Yunan vatandaşı ise, kendi eski arazisini bile satın alamıyor, alış-satış işlemleri için Ankara'dan izin alınması gerekiyor.” (Stelios, erkek, 43).

Atina'daki Rumlar, sadece İstanbul'a gelip giderek değil, İstanbul'dan getirdikleriyle (yiyecek, kitap, müzik albümleri, çeşitli eşyalar) ve gündelik hayatı takip ederek memleketleriyle bağlantılarını korumaktalar. Geliş-gidişler, iletişimde olunan kişiler, izlenen tv yayınları, okunan kitaplar, getirtilen yiyecek-ıçecekler ve Atina'da göçmenlerin yaşadıkları mahallelerde yaşayıp, yine göçmen derneklerinin faaliyetlerini katılmak, onların Rumluğu yeni mekânlarında güçlü bir biçimde yaşamalarını sağlayan unsurlar olmaktadır:

“O kadar çok şey getiriyoruz ki! Annem yaşarken kuru bamya dahi getiriyorduk, kırmızı soğan, yeşilbiber falan. Şimdi sadece sucuk, yufka, sele zeytini, lakerda getiriyoruz.” (Elisavet, kadın, 60).

“İstanbul'u ilk geliş-gidişlerimde bütün İstanbul'u buraya taşıdım. Şimdi de senede 4-5 sefer gidiyorum. Artık yiyecek olarak tek getirdiğim şey turşular. Türk şarkılarını, “Kalbim Ege'de kaldı”yı seviyorum. Pandora kitabevini keşfettim şimdilerde, istediğim kitap artık evimin önüne geliyor. Şimdi her kitabı oradan getiriyorum. Son iki senedir İSTOS yayınları açıldı, onların kitaplarını da buraya getiriyorum.” (Hristo, erkek, 64).

Atina'daki bazı Rumlar, Türkiye'yi özellikle uydu antenle televizyon kanalları üzerinden takip ediyorlar. Özellikle kadınlar, Türk dizilerini çok sıkı bir şekilde doğrudan Türkiye kanallarından takip ettiklerini saha araştırmamızda değişik vesilelerle ifade ettiler. Özellikle, görece geç bir dönemde Yunanistan'a gelmiş ve/veya uzun bir dönem Türkiye'de yaşamış olanlar, eğer Türkiye ile iş ve aile bağları da varsa, çok yoğun bir şekilde memleketlerini takip edip olanakları ölçüsünde de gelip gitmekte:

“Hem işim icabı hem de dostluklarım icabı Türklerle daha çok ilişki içindeyiz biz karı koca. Türkiye'ye çok sık gidip gelip geliyorum. Devlet radyosunda Türkçe haber yazıp okuyorum. Evde uydu anten de var, ben Türkiye'yi sizden

daha çok takip ediyorum. Dizi de seyrediyorum elbette direkt uydudan. Hürrem'i [Muhteşem Yüzyıl], Karadayı'yı... Özellikle Türk sanat müziğini çok severim. Şarkıların hepsini bilirim de, severim de. Zaten Türk sanat müziğinin Bizans geçmişi de vardır. Bizim biraz kilise ayinlerimize de benziyor. Ama ben bundan dolayı seviyor değilim tabii ki!" (Elisavet, kadın, 60).

Sürgünü ve Öncesini Anlatmak, Anlat(a)mamak

Görüşmecilerimizin birçoğu yaşadıkları göçün zorunlu ya da gönülsüz göç olmasından, ayrıca -metinde görüşme alıntılarıyla bir kısmını aktardığımız üzere- göç sürecinde ve sonrasında travmalar yaşamış olduklarından dolayı, eski hayatlarını uzun süre bilinçaltına itmişler, çevrelerindeki ve çocuklarına anlatmamışlar. Bu nedenle birçoğu uzun süre hiçbir şey anlat(a)mamış. Böylece hafıza aktarımı gecikmiş. Görüşmeciler; geçmişi, çocuklarına farklı şekillerde ve farklı zamanlarda anlatmışlar. Kata ile yaptığımız görüşme; sürgünü bilinçaltına atıp uzun yıllar sonra, Kata'nın deyimiyle "mecburiyetten", anlatma durumunu iyi bir şekilde açıklamaktadır.

"Hiç sürgünü torunlarıma, çocuklarıma anlatmadım. Çünkü çok kızgın idim. Kızım, Politiki Kuzina [Bir Tutam Baharat] filmi gördüğü zaman, bana sordu 'babam böyle mi kovuldu?' diye. 'Hayır, daha fena bir şekilde kovuldu!' dedim. Ve hikâyemizi anlattım. Çocuklarım, sürgünü anlattığımda, 30-35 yaşında idiler. Mecbur kaldım anlattım işte. Bilmiyorum anlayamıyorum ne oldu içimde. İstanbul için hiçbir şey duymak istemiyordum uzun süre. 1985 yılında Yunanlıların İstanbul'a gitmesine müsaade edildi. Özal zamanında idi. [Geldikten 21 yıl sonra] 1985 yılında ilk defa gittim İstanbul'a. Anlatmadım bir şey uzun süre, belki eski şehrim hakkında kötü konuşmak istemedim. Benim Türk arkadaşlarım vardı, kardeş gibiydik, kötü bir şey diyemedim" (Kata, kadın, 75).

"Casusluk" suçlamasıyla bireysel olarak sınırdışı edilen Teologos ile İmrozlu Niko K., geçmişte yaşananların sadece olumlu olanlarını öne çıkararak anlatmayı tercih etmişler. Bu kişilerin anlatılarında geçmiş; güzel ve olumlu hatıralarla ifade edilmektedir:

"Çocuklarıma hepsini anlattım, daima anlatırım her şeyi. Baya acı çektim ama hep iyi hatırlıyorum. İstanbul için daima en iyi lafları söylüyorum. Ama napalım, o zamanlar hükümetler böyleydi". (Teologos, erkek, 82).

"Çocuğum yok, küçüklere evet her şeyi anlattım ama sadece iyi olanları anlattım. Kötüleri söylemiyordum." (Niko K., erkek, 55).

Memlekete uzun yıllar sonra geri dönüş, hafızayı canlandırmakta ve böylece uzun yıllardan sonra geçmişle yüzleşmeyi başlatabilmektedir. Gençken (veya çocuk yaşta) Yunanistan'a gelenler, yıllar içinde yaşadıkları yeni topluma

entegre olmaya çalışmışlar. Uzunoğlu'na göre çocuk yaşta Yunanistan'a gelenlerin bir kısmı, orta yaşa ulaştıklarında memleketlerini düşünmeye başlamakta, nostalji duygusuna kapılmaktadırlar. (Uzunoğlu, 2014, 56).

“Evet, çocuklarıma anlatıyorum, anlattım ama uzun zaman sonra. İstanbul'u ilk ziyaretimden sonra anlatmaya başladım aslında. Oğlum şimdi benden çok Türkiye'yi ziyaret ediyor. Özellikle İstanbul'u çok seviyor. Oğlum İngiltere'de doktora yaptı ve doktora tezini Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği üzerine yaptı.” (Nikos Z., erkek, 69).

Bir diğer tutum ise olanları olduğu gibi anlatmaktır. Bazı Rumlar da bu yöntemi benimsediklerini ifade ettiler. Ancak, diğer sorularımıza verdikleri yanıtlar ve gözlemlerimizden hareketle, “herşeyi olduğu gibi anlattıklarını” ifade edenlerin dahi, anlatılarında geçmişteki iyi olayları öne çıkarma eğiliminde olduklarını tespit ettiğimizi belirtmek isteriz:

“İki tane çocuğum var, torunum var. 64'ü her zaman anlattım”. (İrini, kadın, 67).

“Evet, çocuklarımıza anlatıyoruz her şeyi”. (Diyonisis, erkek, 83).

5. GÜNÜMÜZ ATINA'SINDA RUM KALMAK

İstanbul ve İmroz Rumlarının çoğu bugün artık Atina'da yaşıyor. Birinci kuşak bir göçmen grubu oluşturan bu insanlar, hayatlarının önemli bir bölümünü İstanbul'da ya da İmroz'da geçirmişler. Göçten sonra da, çoğu, Türkiyeli Rum göçmenlerle birlikte yaşamayı sürdürmüşler ve halen de sürdürmektedirler. Yine Rumların önemli bir bölümünün Türkiye ile bağlantılarını (vatandaşlık dâhil) koruduklarından ve özellikle Atina'da dernekler aracılığıyla örgütlendiklerinden dolayı, günümüzde Rum kimliği ve kültürünün esas olarak Atina'da yaşatıldığını iddia edebiliriz.

Türkiye'de Rum olma mücadelesi verenler, burada da Rum kalma mücadelesi içindeler. Atina'da Rumluğu korumak, öncelikle kimliği isimlendirmeye ilgili bir durumdur. Görüşmecilerimizin çoğu konu hakkındaki yakın dönemde gerçekleştirilmiş bazı saha araştırma verilerine de uygun olarak (Örs, 2006, Hamsheald, 2012) kendilerini “Polites”, “Rum” ya da “İmrozlu” olarak isimlendirdiklerini belirttiler.

“Ben kendi aramızda Yunan uyruklu, Türk uyruklu diye de bakmıyorum. Onlara İstanbullu, Türkiyeli Rum diye bakıyorum. Genelde bize ‘Heleni’ veya ‘Romi’ deniyor. Bizler kendimize daha çok ‘Polites’ diyoruz. Ben kendimi böyle tanımlıyorum. Çünkü bize göre dünyada bir şehir var, neresi onu da siz düşünün!” (Elisavet, kadın, 60).

“Çocuklarım şimdiye kadar ben Rumum, İstanbulluyum diyorlardı. Çünkü anneanneleri ile büyüdüler.” (Kata, kadın, 75).

“Biz burada kendimize daha çok ‘Politissa’ (İstanbulu kadın) diyoruz. Ne Rum ne Türk diyoruz. Bizim bu Yunanlılardan farkımız var. Bizi gördüğü zaman sen İstanbullusun der. Paris’de Fransızca konuşan bir kadına ‘Sen İstanbullu musun?’ dedim ‘evet evet İstanbulluyum’ dedi. Bütün memleketlerin insanları değişiktir sonuçta.” (İrini, kadın, 67).

“İmrozlu Rum olmak ayrı bir kimlik. İmrozlu olmayı illa öne koyuyorum, neden? Bir ada olduğu için, coğrafi sınırları belli bir yer.” (Stelios, erkek, 43).

Rumlar, ister Yunan ister Türk uyruklu olsunlar, dil, kültür, yaşam tarzı hatta mutfak anlayışlarıyla hala yerli Yunanlılardan ayrıştıklarını önemle belirtmekte. Aslında Yunanlılar ile Rumlar arasında algı ve yaşam tarzı farklılıkları bulunmaktadır. Karşılıklı olarak birbirlerini “ötekileştirmekte”dirler. Bu “ötekileştirme”, -ele aldığımız gruba göre çok daha önceki dönemlerde Yunanistan’a yerleşmiş olan- Mübadillerle yerli Yunanlıların ya da hemen önceki dönemdeki Batı Anadolu’daki Yunan işgali sırasında Yunanlılar ile Rumların ilişkilerini anlatan metinlerin de tespit ettiği, süreklilik arz eden bir durumdur. (Girgoriou, 2002, 115-132).

Görüşmecilerimiz zaman zaman da olsa Atina’da yabancı muamelesi gördüklerini, kozmopolit kimliklerinden dolayı damgalandıklarını belirttiler. Dolayısıyla, Rum olarak kendilerini kabul ettirmek için, Türkiye’de olduğu gibi, Yunanistan’da da çaba göstermeleri gerekmiş. İstanbulu Rumlar için “Polites” olmanın temel kimlik ifadesi olduğu ve bunun hala sürdüğü, konu hakkında yapılan güncel saha araştırmalarında tespit edilmiştir (Halstead, 2012, 29-55).

Rumlar, birçok eski adetlerini ve alışkanlıklarını, ellerinden geldiği ölçüde sürdürmekte. Ayrı bir çalışmayı gerektiren “İstanbul mutfağı”nın Atina’da sürdürülmesi çabası, kimliğin yeniden üretilmesi bakımından son derece önemlidir. Rumlar arasında, Türkiye’de olduğu gibi evlere girince ayakkabı çıkartmaya devam edenler, eski Türk filmleri izleyenler bulunmaktadır. Birçok Rum, Atina’nın İstanbul’un semtlerini andıran semtlerinde oturmayı tercih etmektedir. Bu semtler aynı zamanda Rum göçmenler arasında dayanışmanın da mekanıdır; Paleo Faliro, Nea Smyrni, Kispeli semtleri zamanla Rum mekanları haline gelmiş (Theodorides, 2014, 40).

“Eski adetleri burada da İstanbul’daki gibi devam ettiriyoruz.” (Kata, kadın, 75).

“Mesela biz burada İstanbulluların evine gittiğimizde ayakkabıları çıkarırız. Burada bir sinemada eski Türk filmleri oynatıyorlardı. Hep doluydu,

Yunanlılardan da izleyenler vardı, çünkü filmlerde Yunanca alt yazı vardı.”
(Teologos, erkek, 82).

“Hep [Paleo] Faliro’da oturduk, çünkü İstanbul’un her yeri deniz olduğu için biz de denizi görmek istedik. Bu semtte 70-80 bin civarında İstanbullu var. Sayfiye yeriymiş eskiden burası. Bu semtte İstanbullu çok olduğu için burada oturmayı seçtik. Hatta Atina’nın diğer semtlerine göre daha pahalı olmasına rağmen yine burada yaşadık, burası Yeşilköy’e, Bostancı’ya benziyor”
(Elisavet, kadın, 60).

İstanbullu Rumlar, İstanbul’u Atina’dan çok farklı seçkin bir kent olarak kabul etmekte. İstanbulluluğu da, hem kendilerini Yunan toplumundan - zaman zaman hayatı zorlaştıracak şekilde- farklılaştırıcı bir özellikleri, hem de seçkinliklerinin işareti olarak görmekte.

“Aşağı yukarı 45-50 senedir buradayım [Atina], ama hala İstanbul beni çekiyor. Yaşayış tarzımız farklıydı. İstanbullu olmanın yeri başka. Çünkü İstanbul’da daha kaliteli yaşıyordum buraya göre. Burada daha fazla para kazandığım halde İstanbul’daki gibi yaşayamıyordum.” (Todori, erkek, 74).

“Kalbim İstanbul’dadır halen. Atina’da İstanbullu Rum gibi yaşanabiliyor. Bütün arkadaşlarımızın yüzde doksan dokuzu İstanbulludur. Yazın bulduğumuzda tek konuştuğumuz şey İstanbul’dur. Bu toplantılarda ara sıra Yunanlılar da oluyor. Zavallılar bizi dinlemek zorunda kalıyor çünkü hep İstanbul’u konuşuyoruz. Bizim Yunanlılara yaptığımız şey aslında gayet rasist [ırkçı] bir şeydir.” (Hristo, erkek, 64).

“1964’de İstanbul çok medeni idi. Bakkal dükkânına bile alışverişe güzel kıyafetler ile gidilirdi.” (Kata, kadın, 75).

“Dünyanın iki imparatorluğunun başkenti olan İstanbul’u nasıl unutayım? Gayet tabii ki gurur duyuyorum İstanbullu olmaktan. İstanbullu olmayı hiçbir şeye değişmem.” (Elisavet, kadın, 60).

“[Yunanlılara göre] İstanbullu Rumların bazı farklılıkları var tabii. Bir zamanlar üstünlük de vardı.” (Diyonisis, erkek, 83).

Rum Gibi Yaşamak

Rumlara göre, bazı engeller olsa da, Atina’da halen “Rum gibi” yaşanabiliyor. Saha araştırmalarımızdan edindiğimiz bilgilere göre; Rum gibi yaşamının iki temel nedeni var: başka türlü yapamamak, bilinçli ve isteyerek Rum kalmak.

“Ben burada İstanbullu Rum olarak yaşayabiliyorum. Kültürümü de koruyorum. Ama tabii devir değişiyor, ben ne kadar kültürümü korumak istesem de... Rum kültürü Atina’da yaşıyor. Ama Rumların travmatik bir

durumu da var. Adapte olmak için çok uğraşıyorlar, o yüzden Rum kültürü de yitiriliyor doğal olarak. Ancak benim yaşındakiler ve benden yaşlı olanlar, hiçbir zaman kolaylıkla adapte olamadılar, olamayacaklar da!” (Elisavet, kadın, 60).

“İstanbul’da yaşamayı istiyorum. O tarzda yaşamaya tam olarak devam edemiyoruz. Yaşayış tarzımız %40 değişti. Yaşamak istiyoruz ama tam yaşayamıyoruz. Gerçi devam ediyor bazı zamanlar, Cumartesi-Pazar toplantılarımızla. Bizim Philadelphia dediğimiz bir yer var. Oraya gidiyoruz bazen beraber olmak için. Oraya gitmek de zor, o yüzden bu derneklerin faaliyetleri ile beraber olunuyor. Ben de bunu tercih ediyorum. Sağ olsunlar bütün İstanbullular kendi yaşayış tarzlarını devam ettirmeye çalışıyorlar.” (Todori, erkek, 74).

“Çocuklarımıza bu kültürü vermek istiyoruz. Ve onlar da sürdürmeye çalışıyorlar.” (İrini, kadın, 67).

İmrozlular ise özellikle dernek faaliyetleri vasıtasıyla; sık sık bir araya gelerek, tiyatro, dans vb. faaliyetlerle ada hayatını yeniden yaşatma ve genç kuşaklara aktarma çabası içindeler. Atina’da yerleşik İmrozlu Rumların çoğunluğu dernek üyesi ve bunlardan birçoğu da dernek etkinliklerini ve kurslarını izliyor, dernek yayınlarını okuyorlar. Bu çabalar içinde, kimliği yeniden üretme, ada hayatını tanıtma aracı olarak folklor aktiviteleri öne çıkıyor.

“İmroz’daki kültürü burada devam ettiriyorum. Eski adetlerin gençlere aktarılması için tiyatro yapıyorum burada. Tiyatro oyunları eskiden nasıl yaşadığımızı gösteriyoruz. Ne güzel adetlerimizi vardı... Mesela bir elbise yapmak için, kumaş satın almazdık, koyunlardan yün alıp bir çeşit gömlek yapardık. Onun adı ‘grizos’tur. Bunu göstermek için tiyatrosunu yaptık. Bir evin içinde toplanıp “grizos” yapılırdı. Bir evin içinde kızlar erkekler bir arada olurdu, hem iş yapılırdı hem de eğlence olurdu bu. Gençler arasında bir temas olurdu, sonra bir bakardın bunlar evlenmiş. Çünkü bir köyde zordu kadın-erkek ilişkisi. Düğünler hakkında bir tiyatro oyunu da yaptık: İmroz düğünü. Eskiden Perşembe damat tıraşı olurdu, Cuma-Cumartesi hazırlıklar olurdu, Pazar günü de çalgılarla kız ve erkek tarafı birleşerek meydana, kiliseye gidilirdi. Kilisede nikâhtan sonra büyük eğlence yapılırdı. Eskiden üç gün düğün yapılırdı. Yemek, müzik, dans, tatlı sabaha kadar... Şimdi ben bunu tiyatro oyunuyla canlandırıyorum. Böylece çocuklar eskiden İmroz’da nasıl yaşandığını öğreniyor. Tiyatro oyunları bu kültürü unutulmaması için gayret ediyorum.” (Niko K., erkek, 55).

Dernek faaliyetleri İstanbullu Rumlar için de, Rum olarak kalmanın, Rum gibi yaşamının, temel dayanaklarından. İstanbul’un semtlerine ve mezun olunan liselere göre çeşitlenen derneklerin çok sayıda üyeleri bulunmaktadır. Bu derneklerin tümünün dayanışmayı ve kimliğin yeniden üretilmesini, İstanbullular arasında sosyalleşmeyi hedefleyen aktiviteleri bulunmaktadır. Rum

derneklerin tümünün yaygın bir üye ağı, dayanışma mekanizmaları, kültürel-sosyal faaliyetleri bulunmaktadır.

“Bütün Rum Liselerinin dernekleri var. Federasyon Başkanı Nikos [Nikolaos] Uzunoğlu. Mezunlar derneğimiz yılda iki defa büyük toplantı yapıyor. 600 üyemiz var, 100'ü aktif. Yılbaşından sonra toplanıp pideyi kesiyoruz. Paskalya'dan 10-15 gün sonra yine mutlaka toplanıyoruz. Bu sene Ege kıyılarına gitmek istiyoruz topluca. Zapyon Liseli olmak benim için muhteşemdi. Çünkü çok iyi eğitim vardı. Şimdi bu eğitim hiçbir yerde yok. Okuldan mezun olduğunda sanki üniversite mezunu gibi olunurdu.” (Kata, kadın, 75).

“25 yaşında idim buraya geldiğimde, 2 kere evlendim, şimdi hiçbir yerden gelir yok. Burada (İstanbullu Düşkünler Yurdu) kalanlar hep İstanbullu zaten, burada kalmamızı sağlayanlar da İstanbullu. Hep İstanbullu var çevremde.” (Dimokritos, erkek, 62).

Rum Olmak; İstanbul'da Rumca, Atina'da Türkçe Konuşmaktır!

Dil de, mekân gibi Rumluğun en temel unsurlarındandır. Birçok Rum için, İstanbullu Rum olmak, birçok dil konuşabilmek ve konuşulan dilde diğer dillerden kelimeleri kullanmaktır. Şiveleriyle ve kullandıkları Türkçe kelimelerle farklılaşan Rumlar, kimliklerini koruma güdüsüyle İstanbul'da Rumca, Atina'da da Türkçe konuşma konusunda ısrarcı olmuşlar ve bu nedenle her iki ülkede de – aynı düzeyde olmasa da- sıkıntılar çekmişler.

“Torunuma Türkçe öğretiyorum. ‘Güle güle’ demeyi, Türkçe sayı saymayı.” (İrini, kadın, 67).

“Kendi aramızda Türkçe çok az konuşuyoruz. Ama [Rumca konuşurken] kullandığımız kelimelerin yüzde doksanı Türkçedir. Bütün yemeklerin ismi Türkçedir. Erkekler arasında çok daha fazla kullanıyoruz Türkçeyi. Mesela maç izlerken ‘kaleci’, ‘taç’ diyoruz mesela.” (Hristo, erkek, 64).

“Aile içinde Türkçe konuşmuyoruz şuan. Bizim evimizde eskiden babamla amcam dayım buluştuklarında daima Türkçe konuşuyorlardı. Çünkü babam Karamanlı Rumlardan, Niğdelidir. Yani anadil olarak Türkçe konuşan Rumlardandı. Çocuklar doğduğu vakit ilk önce ana lisanını öğrensinler, sonra nasılsa okula gittiklerinde Türkçe öğrenirler dedik. Ama tabii olmadı 1964'de göç etmek zorunda kalınca. Şimdi kızım Türkçe öğreniyor ve “neden çocukken bana öğretmedin” diyor. Çocuklarım öğrenemediler ama biz de artık torunlarımıza öğretiyoruz. Aramızda Türkçe de konuşuyoruz bazen, ama daha çok ortaya Türkçe bir kelime atıyoruz. Dizilerle Türkçeyi tekrar hatırlamaya başladık. Örneğin Karadayı, Öyle Bir Geçer Zamanki dizilerini internette izliyorum. Türkçeyi unutmamak için.” (Kata, kadın, 75).

Dil konusundaki farklılıklar birçok Rum için uzun yıllar devam etmiş/etmekte. Konuşma tarzı, şive ve ara sıra kullanılan Türkçe veya Türkçe kelimeler de kullanarak Yunanca konuşmak, Atina'da Rum olmanın alâmetifarikası olmuş. Saha izlenimiz; dil konusunda asimile olmak istemedikleri, kendilerine özgü dillerini korumayı, kimliklerini korumak olarak algıladıkları yönündedir. Rum olmanın bir göstergesi olarak, İstanbul'da olduğu gibi Atina'da da özgünlüklerini koruma çabası içine girmişler. Rumlar, nasıl Türkiye'de Rumca konuşma çabası içinde oldularsa, Atina'da da Türkçe konuşmak ya da konuşurken Türkçeyi kullanmak konusunda da ısrarcı olmuşlar.

“Konuşurken dahi İstanbullu olduğumuz anlaşılıyor, soruyorlar ‘sen Selanikli misin?’ diye. Sonra [İstanbuluyum deyince] ‘haaa belli’ diyorlar. Aksandan da, duruştan da anlaşılıyor. Çünkü uzaktan anlıyorlar ki, Yunanlı değiliz. Çünkü mesela teşekkür ederim için ‘efharisto’ demiyorduk, ‘mersi’ diyorduk Türk gibi. Telefonu kaldırıyorlardı ‘alo’ diyorduk ‘ebros’ yerine. Şimdiye kadar adapte olamadık aslında.” (Kata, kadın, 75).

“Merhum kocam buralı idi, Bazen o süpermarkete giderken ben [onun Yunanlı olduğunu] unutup listeyi Türkçe yazıyordum. Bakıyordu kâğıta ‘nedir bu?’ diyordu. Evde Rumca konuşuyoruz elbette ama arkadaşlarımız varsa İstanbul’dan, konuşurken bir iki kelime de Türkçe söylüyoruz. Unutmamak için... Çünkü neden unutulalım? Ben unutmak istemiyorum. İstanbul’da da Türkçe konuşuyorlardı, biz de Rumca konuşuyorduk. Burada ise Türkçe konuşuyoruz. Dernekte toplantımız olunca ben de diyordum, ‘Vre çocuklar orada [Türkçe] konuşmuyorduk, burada konuşuyoruz’. Biz Yunanca konuştuğumuz zaman ara sıra bir Türk kelimesi atıyoruz, o yüzden biz Yunanlılardan farklıyız. Kızdığım zaman Türkçe söylüyorum. Ayağımı bir yere çarptığım zaman ‘Allah Allah’ diyorum. Kızım diyor ki ‘ne diyorsun anne?’. Köpeğime de Türkçe sesleniyorum.” (İrini, kadın, 67).

“Daima [Türkçe] ‘merhaba’ diyoruz burada, oysa Türkiye’de ‘merhaba’yı Yunanca derdik. Burada akrabalarımla ara sıra Türkçe de konuşurum.” (Teologos, erkek, 82).

İkinci ve üçüncü kuşaklar, hem doğal olarak Türkçe konuşulan ortamdan kopmuş olduklarından ve yakın zamana kadar Yunanistan’da Türkçe öğrenme olanaklarının kısıtlılığından hem de ailelerin çocuklarının kolay entegre olması için onlarla Türkçe konuşmamış olduklarından dolayı genelde Türkçe bilmiyorlar. Ancak hem dil kurslarıyla (ki derneklerde veriliyor) hem de Türkçe dizilerin etkisiyle Türkçe kullanımı yeniden canlanmış:

“Oğlum Türkçe pek konuşmuyor, ama torunum öğreniyor. İlk geldiğimiz yıllarda doğal olarak Türkçe öğretmek istemedik oğlumıza. Tabi sonra pişman olduk... Ama işte... Şimdi torunumuz baya Türkçe biliyor, anlıyor

her şeyi, ona öğretiyoruz. Oğlum Türkçe bilmiyor ama Türk vatandaşı. Hala askerliğini yapmadı, bakalım paralı yapacak herhalde.” (Elisavet, kadın, 60).

“Torunuma bazen diyorum “hadi şimdi Türkçe konuş!” Kızım de bir zamanlar Türkçe öğrenmek için kursa gitmişti. Öğretmen kötü çıktı, çok öğrenemedi ama öğrenmek istiyor.” (İrini, kadın, 67).

“Çocuklarım bilmiyor Türkçe. Ama Türkçe dersler veriliyor şuan. Ama ben dernek üyelerinin çocukları için Türkçe kursu açmıştım ama bu sene olmadı. Artık seneye umarım yine başlarız. Başka etkinlikler de var, Fransızca kursu, karate kursu vs. Türkçe kursunun senelik ücreti 300 avro. Dernekte 5000 üyemiz var. Bizim düzenli yayınladığımız dergimiz var [IMBROS], o da aşağı yukarı 2000 baskı yapıyor, üyelere gidiyor. Dergide esas olarak adamızla alakalı şeyler var, bizim buradaki etkinlikler ile ilgili şeyler var. Son 3-4 senedir Türkçe öğrenme trendi var burada.” (Stelios, erkek, 43).

Rumlar, İstanbul Rumcasıyla Atina Yunancasını karıştırarak ya da daha çok ayrı ortamlarda bunlardan birini kullanarak yaşıyorlar. Özellikle Atina'ya geldikleri yıllarda kendilerine sorun yaratan İstanbullu şiveleri ve Yunanca konuşurken kullandıkları Türkçe kelimeler, daha sonra kimliklerini korumak istedikleri, sahiplendikleri unsurları olmuş. Öyle ki; yukarıda örneklerle aktardığımız gibi, İstanbul'dayken Rumcasını söyledikleri bazı kelimelerin, Yunanistan'da [kendi aralarından konuşurken] Türkçesini söylemeye başlamışlar. Rumlar, hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da çift dilli olma özelliklerini ve bununla biçimlenen özgün dillerini koruma çabası içindeler. Özgünlüğünü koruma çabası, Rumların Yunanistan'daki farklılıklarının işareti olan Türkçe kelimeleri sıkça kullanmadaki ısrarlarının da bir nedeni olabilir:

“Buraya geldiğimde [1958'de] Rumcam az bozuktu, yani çokça Türkçe laflar vardı. Sonraları Rumcam düzeldi. Burada herkes İstanbul için Konstantinopolis diyor, ben ise İstanbul diyorum. İstanbul Rumcası ile Atina'da konuşulan dil karıştı bende. Mesela hala bazı kelimeler var hep Türkçesini kullandığım. Yunanca konuşurken de ayakkabı için “pabuç” diyorum ben çoğunlukla.” (Teologos, erkek, 82)

“İlk geldiğimde İstanbulca konuşuyordum. Buraya geldiğimde kamyonunda şoför olarak çalışıyordum, 1978 yılıydı, bir gün eşya taşıyordum, bir taksici geldi, illa buradan geçeceğim dedi. Biraz tartıştık, benim İstanbul Rumcamdan İstanbullu olduğumu anladı ve Turkosporos [Türk tohumu] dedi. Sonra ben de onu dövdüm, karakola gittik vs.” (Dimokritos, erkek, 62).

“Yunanca da pek “Ş, Ç” sesleri yok ama biz İmroz Rumcasında kullanıyoruz. Burada “L” çok yumuşak söyleniyor, biz kalın söylüyoruz Türkçedeki gibi.” (Stelios, erkek, 43).

Ancak, İstanbul şivesiyle Yunanca konuşmak ya da Türkçe konuşmak, özellikle bazı dönemlerde, Atina'daki Rumlar için sorun çıkarmış olsa da bu durum hiçbir zaman Türkiye'deki "Vatandaş Türkçe Konuş" sloganıyla biçimlenen baskı kadar sistematik ve Rumlar için ürktütücü olmamış. Diğer bir deyişle; Rum olmak, Yunanistan'da Türkiye'deki kadar hayatlarını etkileyen bir sorun olarak yaşanmamış. Bu farkı göstermesi açısından İstanbullu yazar Yannis Vlastos'un eserinden şu alıntı açıklayıcı olacaktır:

"... Valizlerimi ikinci kattaki küçük daireye taşıdıktan sonra, 4 yaşını henüz doldurmuş kızımı alarak [şehir] merkezdeki Atina Milli Parkına gitmeye karar verdim. Kızımın elinden tutarak otobüs durağında beklemeye başladım. Otobüsün içinde biletimi alırken kızım, elimden çekerek 'Baba artık konuşabilir miyim?' diye sordu. Bu olayı her anlatışta –şimdi yazarken olduğu gibi- irkildim, tüylerim diken diken oldu. [İşte] O anda karım ile çocuğumun [İstanbul'da] her gün yaşadığı dramın farkına vardım: ben hiç kızımı alıp da gezmeye gitmiyordum, ama her gün yanında olan anası demek ki dışarıda [Rumca] konuşmasına mani oluyordu. Kızımı evin dışındayken ağzını daima kapalı tutmaya zorlanmıştı. [Yine] O gün çocuğumun vapurda nasihatleri unutarak Rumca konuştuğunu bir gün karşısında oturan bir kadının, kin ve nefret dolu bir sesle karıma 'Ermeni misin, Rum musun ne boksan sustur şu çocuğu!' dediğini öğrendim... Çocuğum bir şeylerin değiştiğini nasıl olduysa anlamış ve hiçbir zaman sormadığı bir soru sormuştu bana: 'Baba artık konuşabilir miyim?'. 'Artık istediğin kadar konuşabilirsin' diye cevap verdim. Yeni vatanımda çok zor günler geçirdim, hala da geçiriyorum, burada bir kızım daha oldu. Kızlarımdan büyüğü hayatının ilk dört yılını geçirdiği diğeri ise çok az gördüğü İstanbul'u taparcasına seviyor. Diğer taraftan ben, hayal kırıklığına uğradığımda, hayatta ya da işimde güçlüklerle karşılaştığımda, kızımın saf dudaklarından dökülen o iki kelimeyi tekrar aklıma getirerek devam etmek için güç alıyorum: 'Baba, konuşabilir miyim?'. (Vlastos, 2013, 293-295).

Atina'da "İstanbul Mutfağı"; Yemekler, Filmler, İmgeler

İstanbul mutfacı; İstanbullu Rumların kimliklerinin ve Yunanlılara göre ayrıcalıklarının belki de en temel unsurudur. İstanbullu (ve Anadolu) Rumların kimliklerinin önemli bir unsuru olarak kabul ettikleri mutfaklarıyla övünmeleri, Mübadiller hakkındaki metinlerde de saptanmıştır. Rumlar; bu farklılığı, seçkinliklerinin ve kozmopolit kültürlerinin önemli bir unsuru olarak görmekteler ve Yunanlıların yemek yapmayı, sofrayı düzenini göçmen Rumlardan öğrendiklerini iddia etmekte (Grigoriou, 2002, 115-117, Tanrıverdi, 2007, 36, 80, 100102-103, Halstead, 2012, 138-148).

Kendisi de 1964 sürgünlerinden olan Yunanlı yönetmen Tassos Boulmetis, İstanbul'dan göç etmek zorunda kalıp yeni vatanları Yunanistan'da da yabancı muamelesi görenlerin hayatını anlattığı; "Mezeler", "Ana yemek", "Tatlılar"

adlı 3 bölümden oluşan filmi Politiki Kuzina'da [İstanbul Mutfağı] mutfağı metafor olarak kullanmıştır (Yaşartürk, 2012, 133-140). İstanbullu Rum kültüründe mutfağın belirleyici öneminden dolayı, Boulmetis'in 1964 Sürgünlerinin öyküsünü ve Yunanistan'da İstanbullu Rum olmayı öyküleştiren [Türkiye'de "Bir Tutam Baharat" adıyla yayınlanan] filminin adının Politiki Kuzina olması, İstanbullu Rum olmayı mutfak metaforlarıyla anlatması, mutfak-kimlik ilişkisinin İstanbullu Rumlar için önemi göz önünde tutulduğunda, uygun bir seçimdir.

Görüşmecilerimizin neredeyse tümü Yunanistan'da iyi yemek yapılmadığı, Yunanlıların yemek yapmayı Türkiyeli göçmenlerden öğrendikleri konusunda hemfikirler. Onlara göre Yunan mutfağı sonradan iyileşmiştir.

"İlk geldiğimizde buranın yemeklerini beğenmiyorduk, biraz fazla yağlıydı, şimdi düzeldi, ama nasıl düzeldi bilmiyorum!!! O bir muammadır. Eskiden burada pastalar çok şekerliydi, şimdi çok güzel pastalar var. Diyebilirim ki, Yunanistan'da yemek kalitesi çok güzel yükseldi. İstanbul'da tarama yapıyorduk, Noel'de hindi dolduruyorduk, masaya daima pastırma, sucuk, çeşitli peynirler koyuyorduk. Ben burada da hala o eski masayı kuruyorum. Kuru baklava hala yaparım. Diğer güzel yemekler ise zaten İstanbul'da da kayboldu." (Kata, kadın, 75).

İstanbul yemekleri yapmak, sadece alışkanlıkları sürdürmekten ibaret bir faaliyet değildir. Rumlar için, İstanbul yemeklerini Atina'da da yapmak ve yemek; yaşam tarzlarını, kimliklerini korumak, yeniden üretmek anlamına gelmektedir. Görüşmecilerimizden İrini'nin sözleriyle İstanbul yemekleri; "gâvur gibi yaşamayı" sürdürmenin aracıdır:

"İstanbullu Rum gibi yaşıyoruz burada. Unutmak da istemiyoruz. Yemeklerimizi de unutmak istemiyoruz. Kızım da 'gâvur' yemekleri öğreniyor. Yani 'gâvur' gibi yaşıyoruz." (İrini, kadın, 67).

Yunan toplumunun İstanbullu Rumlar ve 1964 Sürgünleri konusundaki farkındalılığının artmasında önemli katkısı olan Politiki Kuzina filmi de "İstanbul mutfağının" kimlik oluşturucu özelliğinden yola çıkmıştır. Film, İstanbul mutfağını, İstanbullu Rum olmanın ve kozmopolit Rum kültürünü yansıtan bir metafor olarak kullanmıştır. Halstead'e göre özellikle İstanbullu Rum kadınlar; yaptıkları yemekler ve kendilerine özgü yiyecek-içecek servisiyle İstanbullu kimliklerini korumakta, yerlilerden farklılıklarını göstermekte (Halstead, 2012, 140). Diğer bir deyişle İstanbul Mutfağı, "İstanbullu seçkinliği"nin en önemli ifadelerinden biridir.

Tüm görüşmecilerimiz, 1964 Sürgünlerinin öyküsünü anlatan Politiki Kuzina filmini görmüş, bazıları ise defalarca izlemiş. Yunanistan'da büyük başarı kazanan bu film, Yunanistan'da İstanbullu imajının iyileşmesini ve

İstanbul olmanın bir tür seçkinlik olarak algılanmasını sağlamış. Görüşmecilerimizden, Yunan ve Türk sinemasını yakından takip eden Hristo, bu etkiyi şöyle anlatıyor:

“Politiki Kuzina filmi 6 kez seyrettim! Evveliden Yunanistan’da kimse söylemezdi ailede İstanbullu birinin olduğunu. Ama bu film o kadar başarılı oldu ki, herkes birden ailede bir İstanbullu anneannene, babaanne, dede olduğunu keşfetti.” (Hristo, erkek, 64).

Yine görüşmecilerden, filmi çocuklarıyla izledikten sonra 1964’de nasıl sürgün edildiklerini onlara anlatmak zorunda kalan Kata’yla diğer bir görüşmecimiz Elisavet, Politiki Kuzina filminin 1964 Sürgünleri konusunda duyarlılık oluşturduğuna, bunu yaşanan olayların şiddetine zıt (ama farkındalık yaratma amacına uygun) bir yumuşaklık ve estetik bir dille yaptığını dikkat çekiyorlar.

“Politiki Kuzina çok iyi anlatıyor ama eldivenle ağlatıyor. Yani çok kibar anlatıyordu. Tabii ki bu film yaşanan acıları [bu nedenle] tam anlatmıyordu.” (Kata, kadın, 75).

“Gördüm filmi, çok hoşuma gitti, bunlar [Yunanlılar] kızdılar rejisöre, çok hayal gibi bir film yaptı, gerçekleri yansıtmadı diye. Ben öyle düşünmüyorum. O kadar çirkin ki yaşananlar, eğer tüm yaşananları gösterseydi, ne biz ne siz kaldırabilirdiniz. Bir üçüncü şahıs da bunları gerçek olduğuna inanamazdı. Büyükbabanın bir türlü Atina’ya gelememesi sahnesi beni çok etkiledi. Çünkü eşim Niko’nun babası da uzun süre İstanbul’dan buraya gelemedi. Atina’ya uzun yıllar sonra geldiğinde de üç gün kalıp hemen İstanbul’a döndü.” (Elisavet, kadın, 60).

Görüşmecilerimiz, filmin bazı detayları üzerinde özellikle durdular. Filmin, kolektif ve/veya bireysel hafızayı güçlendiren, Rum kimliğini gündeme taşıyan özellikleri olduğu ifade edildi. İster 1964 Sürgünüyle, isterse de başka zaman ve koşullarda Atina’ya yerleşmiş olsunlar, görüştüğümüz tüm Rumlar filmle özdeşleşme yaşamışlar:

“Politiki Kuzina mükemmel bir film. Beni en çok etkileyen oradaki İstanbullular. O filmin detayları bile süper. İzlerken İstanbullu büyükleri, arkadaşlarımı hatırlattı bana. O dedelerin sağa sola bakması çok komik, aynısı var gerçekten.” (Stelios, erkek, 43).

“En etkili sahne tren sahnesidir. O tren sahnesi çok felaketti. Ne zaman aklıma gelse ağlıyorum.” (İrini, kadın, 67).

“Evet, o filmi seyrettim. Hamam sahnesi özellikle güzel! O sahnede subay soruyor: ‘Neden gittiniz?’ ‘Biz gitmedik ki sınır dışı edildik, sürgün edildik’ diyor kahraman.” (Nikos Z., erkek, 69).

“Filmdeki ‘Müslüman olur musun?’ olayı hatalı. Ama o filmdeki Sirkeci garından ayrılış sahnesi tüm ayrıntılarıyla tamamen doğrudur” (Diyonisis, erkek, 83).

Görüşmecilerimizden, Türk ve Yunan sinema ve dizi sektörlerini yakından takip eden meraklı bir izleyici olan Hristo; bu iki ülkenin filmlerinin ve dizilerinin faydasının sadece Yunanlıların Rumların yaşadıklarını bilmesini sağlamaktan ibaret olmadığını belirtmektedir. Hristo'ya göre, diziler ve filmler, Yunanlılarla Türklerin birbirlerini tanımalarını, kendi 'öteki'lerinin insani özelliklerini öğrenmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla, ona göre filmler/diziler, toplumların gerçekliğinin anlaşılıp önyargıların kırılmasında önemli bir etken olmuştur. Hristo, Yunanistan'da gösterilen Türk dizilerinin, Yunanistan'daki Türk algısının olumlu yönde değişmesindeki katkısını şöyle anlatıyor:

“Bu dizilerin, bu filmlerin etkisi çok önemlidir. Türker İnanoğlu sayesinde Yabancı Damat gösterildi burada. Ve insanlar böylece Türkleri gördü. Kimse Türkleri bilmiyordu o ana kadar. Dizinin gösterildiği saatte Yunanistan sokaklarında araba kalmazdı. Chicago Üniversitesi'nde bir araştırma yapıldı. Neden Yunanlılar bu Türk dizilerini bu kadar sevdi diye? Bu diziyle bizim kaybettiğimiz değerlerimizin hala orada [Türkiye] yaşadığını gördük. Dedeye ve büyükanneye saygı, her akşam beraber yemek yemek... Ve insanlar gördüler ki; bu insanlar [Türkler] uzaylı değil, onlar da [kendileri gibi] baba, dede...” (Hristo, erkek, 64).

Sahada yaptığımız görüşmeler ve saha gözlemlerimizden edindiğimiz izlenime göre; Rumlar, çift dilli bir kimlik olan Rumluğun sürdürülmesi amacıyla Türkçeyle/Türkiye ile ilişkiyi korumak için Türk televizyon kanallarını izlemekteler. Yine bazıları, İstanbul'u sık sık ziyaret edip arkadaşlık ilişkilerini korumaya çalışmakta hatta bazen yeni arkadaşlıklar edinmektedir. Bu durum, onların Türkiye'deki gündelik hayattan haberdar olmalarını sağlayarak, hem kimliklerini korumalarına, hem de korudukları kimliklerinin donmuş bir kimlik olarak kalmayıp kendini güncellemesine de yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, kimlik medya aracılığıyla dinamik kalmaktadır. Türkiye'nin ve Türkçenin son yıllarda Yunanistan'da popülerleşmesi de bunun sağlanmasına uygun bir ortam sunmaktadır.

6. SONUÇ YERİNE: DEVLET, TOPLUM VE “KAPANMAYAN YARA”

Bu makalede, Rum olmanın İstanbul, İmroz ve Atina'da, yerli ve göçmen olarak yaşanan farklı hallerini; Cumhuriyet dönemi Rum tarihi için kırılma noktasını oluşturan ve 50. yılında bulunduğumuz 1964 sürgünü bağlamında, - öncesi ve sonrasında- aktarmaya çalıştık. Bu kimlik, kendi yurdunda dışlanan, kendi ülkesinin devletinin uygulamaları ve toplumunun tepkileriyle göçe

zorlanan, göçten sonra da yeni ülkelerinde yabancı olarak algılananların “yaralı” kimliğidir. Bu “yara”, devlet(ler) ve toplum(lar) ile ilgilidir. Bu nedenle, Atina’da yaşanan Rum kimliğini anlamada ve sorunlarını açıklamada, Türk devleti ve toplumuyla geçmişteki ilişkilerinin halen süren etkisi büyük önem taşımaktadır.

Atina’daki Rumlar, temel kimlik stratejisi olarak Türkiye’de Rum olmaya, Yunanistan’da da Rum kalmaya çalışmışlar, çalışmaktalar. Bu kimlik, şu andaki haliyle, başka oluşturucu unsurların yanısıra yaşanan travmaların etkisiyle de biçimlenmiştir. Bizce, yaşadıkları travmaları aşarak kimliklerini korumaya çalışan Rumlar, “sürgün”ün kendilerinde iz bırakan bir yara olduğu ve bu yaranın, daha önce yaşadıkları toplumsal travmalarla birleşerek, halen telafi edilmemiş bir hasara neden olduğu konusunda hemfikirler.

“Ben 1964 yılında çocuk sayılırdım. Ben de sizin gibi Türk milli eğitim okullarında okuyan biriydim ve bir sürü şeyi bilmiyordum. Buraya geldikten sonra 1964’de yaşananları öğrendim. Mesela anneannem hep ağlardı, onlar da Kapadokya’dan kovulmuşlar. Rumlar devamlı kovulan bir toplum olmuş. Yunanistan savaşı kaybetmiş olabilir ama vatanlar boşaltılmaz, biz niye Kapadokya’yı boşalttık ben onu da anlamış değilim bugüne kadar.” (Elisavet, kadın, 60).

“Bu devlet [Türkiye Cumhuriyeti], hiçbir zaman bizi Türk vatandaşı olarak görmedi. Ecnebi olarak gördü. Oysa benim başka yerde akrabam yoktu ki! Ama bana hep ecnebi diyorlardı. Bizim Kıbrıs ile de hiçbir alakamız yoktu, hatta onlardan nefret ederiz. Ama Kıbrıs’ın bedelini tek ödeyen de yine biz olduk. Mütekabiliyet sorunu halledilmeli... Bana niçin böyle davranıyorsun? Batı Trakyalılara karşı rehin tutuluyor hissettik kendimizi. 1970’li yıllarda Rum karşıtı filmleri korku içinde seyrediyorduk... Oysa bütün azınlıklar, Osmanlı döneminde çok iyi yaşıyordu. Bu milliyetçilik yaptı [kötülükleri], bizi bu hale getirdi. Oysa ben İstanbul’da Yunan konsolosluğunun nerde olduğunu dahi bilmezdim. Ne de ailem bilirdi. Çünkü Yunanistan ile hiçbir alakamız yoktu. Bana burada da diyorlar ki; ‘aaa siz Kapodakyalılar da çok Türksünüz’ (Hristo, erkek, 64).

Rumlar, yakın tarihlerinde yaşadıklarını; birbiri ardına açılan, kapanmayan yaralar olarak düşünmekte. Bundan sonra devlet ve toplum nezdinde yapılacak telafi girişimlerle, bu yara kapanmasa da acıları azaltılabilir ya da ders alınarak gelecek daha iyi kurulabilir.

“6-7 Eylülde yine en büyük acı vardı. Ben daha lisedeydim. Zapyon Lisesinde okuyordum. Eskiden Zappa’nın statüsü (heykeli) vardı. 1955’de, o statüyü kırdılar. 2010 senesinde o statüyü tekrar yerine yerleştirdiler. Ben orada ağlamaya başladım. Oraya buradaki mezunlar derneğinin başkanı olarak gitmiştim. Yara kapanmaz. Bana göre (aslında) o heykel yerine konmuş olmadı. Geçmiş telafi edilmez ama gelecekte tekrar böyle şeyler olmasın

isterim. Herkese aynı muamele edilmeli, bu müslim bu gayrimüslim olmaz. Eşitlik olmalı, bundan sonrası için temennim budur.” (Kata, kadın, 75).

“Yaralar çok. Ama bunu asıl, zorunlu sürgünü yaşayanlara sormanız lazım, ben o sürgünü yaşamadığım için bilemem. Sürgün, tabi anlaşılır bir şey değil! 6-7 Eylül olayları da öyle. Şimdi burada otururken kapının düştüğünü düşünsenize. Öyle bir şey oldu. Ancak sizin bu suallerinizi görmemiz bile bizim için çok değerli.” (Elisavet, kadın, 60).

Özellikle 1964 Sürgünleri için yaşananlar bir “yara”dır. Bu yara kapanmamıştır ve birçok sürgüne göre kapanmaz da ama (devletten ve toplumdaki bazı beklentilerin yerine getirilmesiyle) küçülebilir, acısı azaltılabilir.

“Benim için olmaz, bu yara kapanmaz. Bütün bunlar yukarıdan geldi, memleket için kurban verildi(k). Şimdi de krizden dolayı burada çok zor günler geçiriyoruz. Benim iki çocuğum da işsiz. Benim için bu yara kapanmaz, yara zannedirim hiçbir zaman gitmeyecek.” (İrini, kadın, 67).

“Yaradır bu ama ben bir kenara bıraktım.” (Diyonisis, erkek, 83).

“Bu yara kapanmaz, gördüğüm kadarıyla onların (1964 Sürgünleri) travmaları hakikaten büyük. Ben planlı bir şekilde göç ettim.” (Hristo, erkek, 64).

“Bu yarayı kapatamıyorum, fakat gittikçe, sizinle temas ettiğim için, konuştuğum için, bu büyük yara yavaş yavaş küçülüyor. Hepsini kapanmadı bu yaranın, yavaş yavaş kapanıyor.” (Niko K., erkek, 55).

“Zaman en büyük ilaç. Ama tabi o da bir dereceye kadar, muhakkak. İnsanda bazı şeyler kalıyor. Benim acım, benim travmam başkalarına nazaran daha azdır.” (Stelios, erkek, 43).

Atina'daki Rumların, göçün travmasını ve zararlarını kısmen de olsa telafi edilmesi için devletten beklentileri bulunmaktadır. Çeşitli dernekler bu nedenle devlet kurumlarıyla ilişki kurmakta ve iletişimi korumaktalar:

“Devletten çok, çok beklentim var. Gittikçe, yavaş yavaş vaziyet iyileşiyor. Çünkü artık birbirimizle temas ettiğimiz için hergün vaziyet daha iyiye gidiyor. Çünkü yavaş yavaş bizi anladılar. Hükümet olsun, insanlar olsun. Bu yeni hükümetle birlikte anladılar ki bizim vaziyetimizin kötü olmasına gerek yoktu. Bizim hiçbir kabahatimiz yoktu. Askere de gidiyorduk. Yalnız Müslüman değildik, Hristiyandık. Biz İmrozluların hiç suçu yoktu. Davutoğlu [Ahmet Davutoğlu(Dönemin Dışişleri Bakanı)] çok güzel konuştu buraya geldiğinde. Askerlik kâğıdınız yoksa bile gelin müracaat edin vatandaşlık vereceğiz tekrardan dedi. Türk vatandaşlığı 10 bin lira idi, şimdi 6 bin lira oldu. Şimdi bedeli daha da azalsın diye bekliyorum: Eğer olursa

alacağım Türk vatandaşlığı. Çünkü Yunanistan'da ekonomik vaziyet çok kötü." (Niko K., erkek, 55).

"Devletten [özel] hiçbir şey beklemiyorum. Bir şey istemiyorum. Hükümet bize mülklerimizi verirse tabi döneceğiz. Bizim Galata'da iki tane dükkânımız vardı. İstimlâk olmuş. Üç ev de gitti." (Teologos, erkek, 82).

Geri dönüş konusunda ise ikircikli bir durum sözkonusu. Rumlar, hem onlarca yıldır yaşadıkları yeni vatanlarında bir hayat kurmuş olduklarından, hem aradan geçen zaman içinde evlerini, dükkânlarını, iş bağlantılarını yitirdiklerinden, hem de cemaatin çoğunluğunun artık Yunanistan'da yaşıyor olmasından ve aile düzenlerinden dolayı geri dönüşü pek gerçekçi bulmuyorlar. Atalarının yaşadığı sürgünlerin anılarıyla büyümüş, hep sürülmekten bıkmış olanlar da var. Ancak, Türkiye'ye geri dönme seçeneğini tümünden dışlamayan, kalıcı ya da geçici olarak eski yurtlarına yerleşme ya da sık sık gelip gitmeyi düşünenler de mevcut. 1999'dan beri ivme kazanan Yunanistan'la ilişkilerin iyileşme sürecinin devam etmesi, Türkiye'nin devlet kurumlarının ve yetkililerinin yurtdışındaki Rumlarla artık iletişim kurması, Rumların bazı sorunlarını -en azından kısmen- çözmesi gibi olumlu gelişmeler, bu konuda cesaretlenmelerini sağlamaktadır.

"Benim çifte vatandaşlığım var, bedelli askerliğimi de 2000 yılında yaptım. Bizim dernek olarak Türkiye hükümeti ile bağlantılarımız var. Görüşmeler yapıyoruz, hem başbakan hem de cumhurbaşkanı İmroz'a gittiğinde onlara taleplerimizi ilettik. Büyükelçilikle de ilişkilerimiz var. Yapılan taleplerimizden birisi kabul edildi. Orada okul açıldı. Hükümet, bizimle ilgili bazı iyileştirmeler yaptı. Tabi bu toplum düzeyine de indirilmeli. Onun dışında son senelerde oradaki kamuoyunda da söylem biraz değişmeye başladı. Belediye başkanı bir röportajında 'Gidenler hepiniz geri dönün' dedi. Söylemek kolay. Bunların hepsinin geri dönmesi için bu sefer biraz da pozitif ayrımcılık yapılmalı. Bana destek ver, kredi ver veya başka arazi ver, adam adaya gelmiş 30-40 senedir orada, onun elinden almayalım toprağını tamam ama bana başka arazi ver. Sadece söylemek kolay, masrafı da yok. Türkiye'deki toplum bizim hakkımızda bir şeyler öğrenirse, mutlaka bakış açısı değişir. Ben aynı zamanda İzmir Ticaret Odasını da temsil ediyorum. Devamlı gidip geliyoruz organizasyonlarla falan. İnsanlar birbirlerini tanırca, ilişkiler gelişirse aradaki bu önyargılar da azalır diyorum. 10 sene önce hadi gidelim diyordum bir Yunanlı iş adamına, 'ya Stelyo bizi öldürürler orada' diyordu. Bir Türk iş adamına diyordum hadi [Yunanistan'a] gidelim, 'ya Stelyo bizi iyi karşılamazlar, tatsızlık olur' diyordu. Çünkü iki tarafta da ya 'Yunanlılar canavar' ya 'Türkler canavar' düşüncesi var." (Stelios, erkek, 43).

"Şimdi bize soruyorlar, dönmeyecek misiniz diye. Eee hadi gel, hadi git, biz şey miyiz. Niğde'den oraya (İstanbul'a) at, daha sonra oradan da at. İstanbul

da tabi değişti. Nereye gideyim, Bakırköy tamamen değişmiş, neyse biz de buraya biraz alıştık. Ama tabi şoye bir arzum var, bir iř vesilesiyle belki, her sene   ay İstanbul'da kalsaydım çok mutlu olurdum.” (Elisavet, kadın, 60).

İki mekânda yaşayıp sosyalleşen, kendilerine Yunanistan'da yeniden yaşam kuran ama akılları hep memleketlerinde kalan Atina'daki Yunan ya da Türk uyruklu Rumlar, Türkiye'de “Yunanlı” Yunanistan'da “Türk” olarak damgalanmanın sorunlarını yaşamışlar. İki mekanda da zaman zaman yabancı, zaman zaman yerli muamelesi g rmuşler. Ama sonunda, g  ettiklerindeki yaşları ve sosyal sermayelerine göre değişen düzeylerde de olsa, Yunanistan'a entegre olmuşlar. G r řmemizin oęunu İngilizce gerçekleştirdiğimiz Nikos Z.'nin bize son cümlesi olarak Türkçe ve İngilizce söylediği řu sözler, belki de Atina'da Rum olma halinin kısmi bir özetidir:

“Türkçede en sevdiđim söz ‘Yařasın Memleket!’. But I don't know which memleket.” (Nikos Z., erkek, 69).

KAYNAKÇA

AKAR, R. & DEMİR, H. (2014), İstanbul'un Son Sürgünleri, 1964'de Rumların Sınırdışı Edilmeleri, Doğan Kitap, İstanbul.

AKAR, R. (2012), "Dış Politikanın Rehineleri: Rumların 1964'te Sürgün Edilmesi", in İstanbul Rumları- Bugün ve Yarın, İstos Yayınları, İstanbul.

AKGÖNÜL, S. (2014), "Kovmakla Biter", Altüst, sayı 12, s. 25.

AKGÖNÜL, S. (2011), Azınlık. Türk Bağlamında Azınlık Kavramına Çapraz Bakışlar, BGST Yayınları, İstanbul.

AKGÖNÜL, S. (2012), Türkiye Rumları. Ulus Devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

AKTAR, C. (2014), "Bir zamanlar Rumlar Vardı", Altüst, sayı 12, Nisan-Haziran, s. 23.

ALEXANDRIS, A. (2012), "Türkiye'nin İmroz ve Bozcada Politikası (1912-2012)", in TANSUÇ Feryal (der.), İmroz Rumları, Gökçeada üzerine, Heyamola yay., İstanbul, s.151-202.

ALEXANDRIS, A. (1992), The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens: Centre For Asia Minor Studies.

ANASTASSIADOU, M. & DUMONT, P. (2003), Une mémoire pour la ville: la communauté grecque d'Istanbul en 2003, les dossiers de l'IFEA, série: la Turquie aujourd'hui, no:16, Istanbul.

ANASTASSIADOU, M. (2009), "Greek Orthodox immigrants and modes of integration within the urban society of Istanbul (1850-1923), Mediterranean Historical Review, Vol. 24, No. 2, s. 151-167.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09518960903491471>

BABÜL, E. (2012), « İmroz'da tanınma siyasetleri, ulusal vatandaşlık, yerel aidiyet ve toplumsal hafıza », in in TANSUÇ Feryal (der.), İmroz Rumları, Gökçeada üzerine, Heyamola yay., İstanbul, s. 228-256.

BALCI, D. (2013), Yeşilçam'da Öteki Olmak. Başlangıcından 1980'lere Türkiye Sinemasında Gayrimüslim Temsilleri, Kolektif Kitap, İstanbul.

BALİ, R. N. (2010), 6-7 Eylül 1955 Olayları. Tanıklar - Hatıralar, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.

BOUTARAS, M. (2012), "İmrozun eğitim serüveni", in TANSUĞ Feryal (der.), İmroz Rumları, Heyamola Yay. İstanbul, s. 110-150.

BOZİS, S. (2011), İstanbul Rumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

BRUNEAU, M. (sous la dir.) (1998), Les Grecs pontiques, Diaspora, identité, territoires, CNRS éditions, Paris.

CHIGNIER-RIBOULON, F. (2000), "La Banlieue, Entre Culture Populaire De L'honneur et Sentiment de Marginalisation", Géographie et Culture, no :33, s. 77-79.

CLAVAL, P. (1996), "Le territoire dans la transition à la postmodernité", Géographie et Cultures, no: 20, , 93-112.

Dİ MÉO, G. (2002), "L'identité: Une Médiation Essentielle Du Rapport", Espace/Société, no: 77, s.175-184.

ERGİNSOY, B. G. (2006), Adalılar. İmroz'dan Gökçeada'ya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

GOFFMAN, E. (1976), Stigmate : les usages sociaux des handicaps, Les Editions de Minuit, Paris.

GÖKTÜRK, D. (2011), Sosyal Levent Soysal, Türelî İpek, İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa, Metis Yay, İstanbul.

GRIGORIOU, P. (2002), "Grecs d'Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et identités durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919-1922)", Etudes balkaniques, 9, s.115-132.

HALSTEAD, H. (2012), Heirs to Byzantium: Multidirectional Narrative and Identity Amongst the Istanbul-Greek Migrant Community in Greece, MA (by research), University of York, Department of History.

IRMAK, H. (2010), Yaşadığım Kurtuluş, İstanbul'da Bir Kadim Semt, Aras yay., İstanbul.

KALOUMENOS, D. (2001), The Crucifixion of Christianity, Ther Historic Truth Concerning The Events in Constantinople of 6-7 September 1955, kendi yayını, 4.baskı, Atina.

KOÇOĞLU, Y. (2003), Hatırlıyorum. Türkiye'de Gayrimüslim Hayatlar, Metis Yayınları, İstanbul,.

KOLODONY, E. (1982), Samothrace sur Neckar, des migrants grecs dans l'agglomération de Stuttgart, Institut de Recherches Méditerranéennes, Centre d'Etude de Géographie Méditerranéenne, G.I.S. Méditerranée, Aix-en-Provence.

MARTI, P. (2008), « Identité et stratégies identitaires », EMPAN, no:71, s.56-59.

MOZERE, L., PERALDI, M., REY, H. (1999), Intelligence des banlieues, Eds. de l'aube, Paris.

POCHE, B. (2000), "La Sociologie et la Question de l'Espace", in PAGÈS Dominique, Territoires Sous Influence, L'Harmattan, Paris.

ROMAİN, ÖRS İ. (2006), "Beyond the Greek and Turkish Dichotomy: The Rum Polites of Istanbul and Athens", South European Society and Politics, Vol. 11, no. 1, s. 79-94.

ROMAİN, ÖRS İ. (2014), "Göç Eden Kent Kimliği", Altüst, Sayı 12, s. 26-27.

ROMAİN, ÖRS İ. (2012), "Şehrin' Diasporası: Atina'da Yaşayan İstanbullu Rumlar", in İstanbul Rumları-Bugün ve Yarın, İstos Yay., İstanbul.

SCHÜTZ, A. (1987), Le chercheur et le quotidien, Méridiens, Paris.

SÖZERİ, C. (2014), "Kıbrıs Meselesinin Rehinleri: Basının Gözüyle 1964 Sürgünleri", in '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 45-49.

TABOADA-LEONETTI, I. (1998), « Stratégies identitaires et minorités : le point de vue du sociologue » in CAMİLLERİ Carmel, KASTERSZTEİN Joseph, LİPIANSKY Edmond-Marc..., Stratégies Identitaires, PUF, Paris, s. 43-83.

TANRIVERDİ, A. (Fıstık Ahmet) (2007), Atina'daki Büyükkada, Adalı Yayınları, İstanbul.

THEODORIDES, A. (2014), "İlk Sürgünler: Geri Dönüşsüz Bir Yolculuğun Hikâyeleri", '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 33-41.

TURAN, Ç., PEKİN, M., GÜVENÇ, S. (2010), Hasretim İstanbul – İstanbul Rumlarının Göç Öyküleri ve Özlemleri, Express Basımevi, İstanbul.

UZUNOĞLU, N. (2014), "1964'te İstanbullu Rumların Türkiye'den Sınır Dışı Edilmesi. Bu Uygulamanın Onların Sosyal Psikolojisinde Yarattığı Etkiler", in '20 Dolar 20 Kilo. Cumhuriyet Tarihinin En Büyük Sürgün Hikâyelerinden Biri' Punto Baskı Çözümleri, İstanbul, s. 53-56.

VERGETI, M. (1998), "L'Identité pontique en Grèce, Le lien des générations avec leur territoire de référence", in BRUNEAU Michel, Les Grecs pontiques, diaspora, identité, territoires, CNRS éd., Paris, s.201-212

VISONNEAU, G. (2002), L'identité Culturelle, Armand Collin, Paris.

VLASTOS, Y. (2013), Baba Konuşabilir miyim?, İstos Yayınları, İstanbul.

YAŐART RK, G. (2012), Türk Sinemasında Rumlar, Agora Kitaplığı, İstanbul.